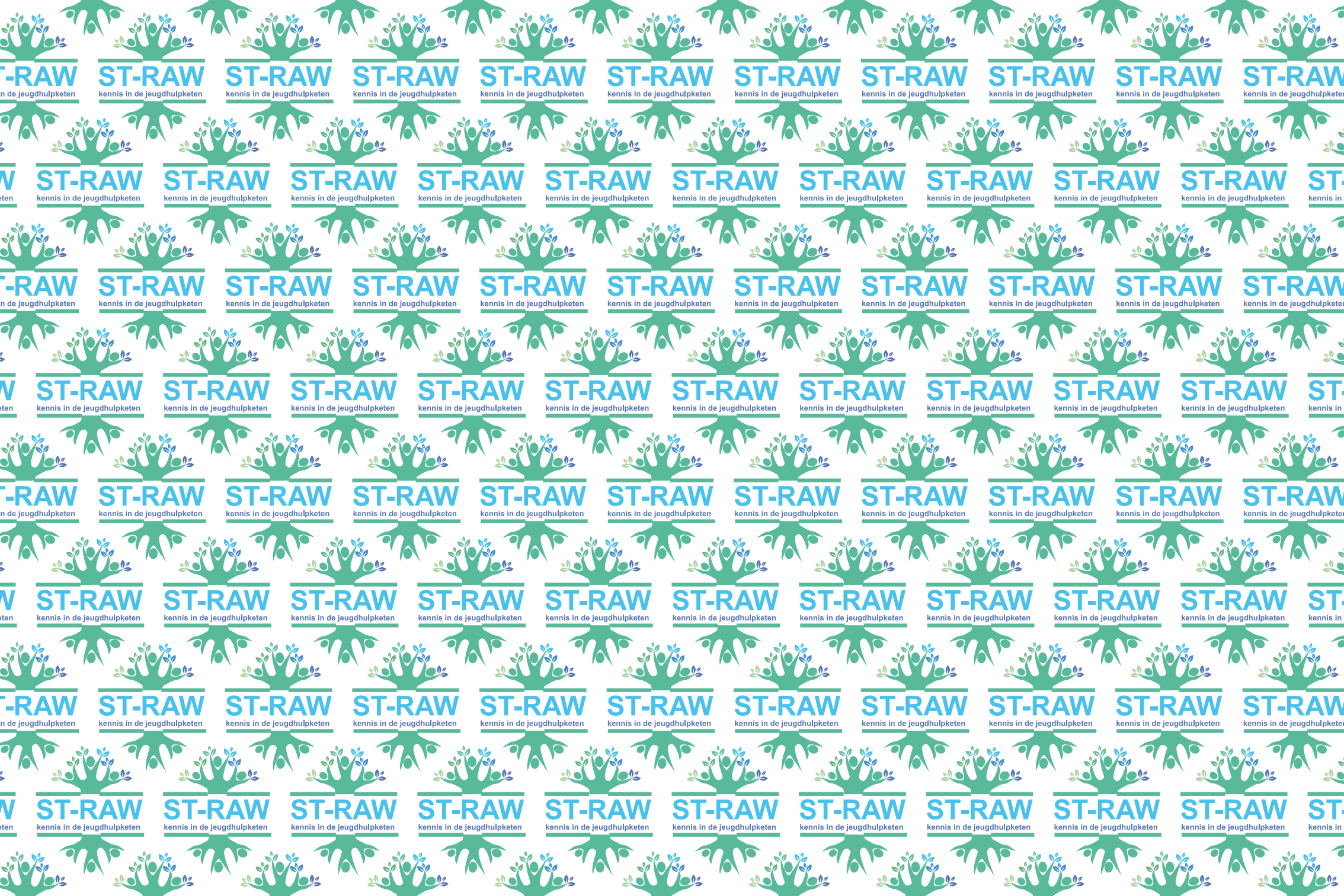
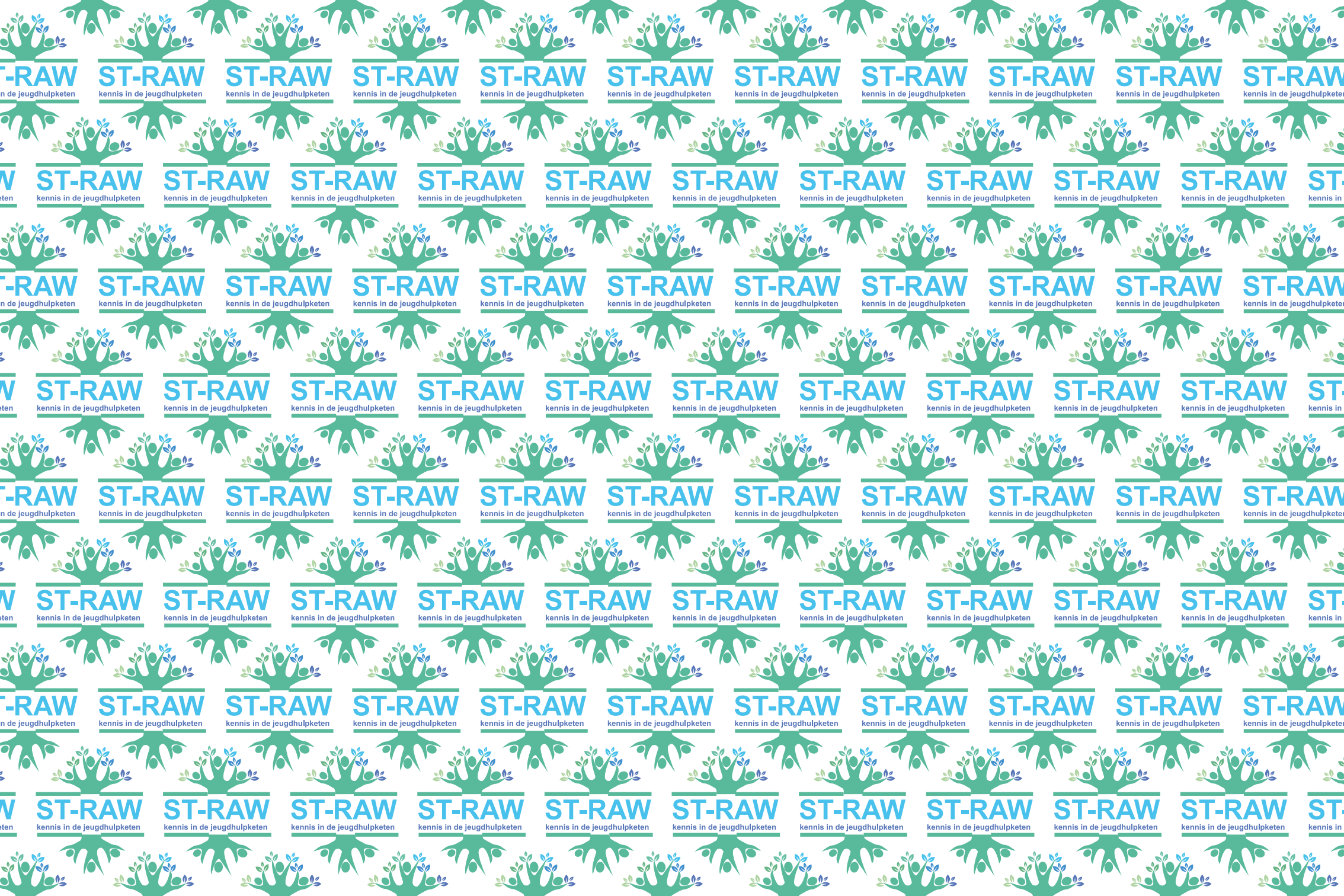

ST-RAW
JAARBOEK
2019

ST-RAW
JAARBOEK
2019

‘Het delen van kwetsbaarheid brengt mij keer op keer in gesprek met nieuwe mensen. Dat vind ik het mooiste wat er is.’

SOPHIE SCHMEETS

VOORWOORD

Op 1 januari 2020 bestaan de Rotterdamse Wijkteams 5 jaar: van een organisatie die in 2015 al pionierend haar plek zocht, naar een volwaardige samenwerkingspartner in het sociaal domein. Een organisatie die haar meerwaarde heeft bewezen in het ondersteunen van Rotterdammers met complexe problematiek.

Bij de verdere ontwikkeling van wijkteams benutten we de integrale blik waarmee wijkteams aan de slag zijn. Door gezamenlijk de juiste hulp en ondersteuning in te zetten.

Om aan deze uitdagingen het hoofd te bieden is het belangrijk dat de medewerkers in de wijkteams de ruimte en vrijheid hebben en voelen om te reflecteren en te werken aan de kwaliteit van hun vak. Om werkende weg te leren van hun praktijk en van elkaar.

Input hiervoor vanuit een Academische Werkplaats Transformatie Jeugd als ST-RAW is zeer welkom. De samenwerking tussen beleid, praktijk, opleidingen, doelgroepen en wetenschap in de projecten van deze academische werkplaats leveren waardevolle kennis op die de uitvoering verder kan helpen. Ook de kennisateliers en andere vormen van kennisdeling die vanuit ST-RAW worden georganiseerd zijn waardevol.

In dit tweede jaarboek van de academische werkplaats vindt u een update van projectresultaten. In reactie hierop zijn reflecties geplaatst vanuit belangrijke stakeholders. Ze houden een impliciete uitnodiging in om als lezer zelf te reflecteren.

Ook zijn er weer mooie portretten te vinden van professionals en deze keer ook ervaringsdeskundigen. Zij verdienen het om in de kijker te staan. We zijn trots op hun flexibiliteit en passie voor hun cliënten. Leren van hun praktijkkennis is een “must” voor iedereen in het sociaal domein.

Anne Coenen

directeur Maatschappelijke Ondersteuning in de Wijk, Gemeente Rotterdam

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING UPDATE ST-RAW Wilma Jansen	15	7. HET BELANG VAN VEILIGHEIDSFACTOREN Brigit Rijbroek (geïnterviewd door Rob van Es)	75
1. PREVENTIE IN HET ROTTERDAMS JEUGDSTELSEL Justine Anschutz en Toine Wentink	21	REFLECTIE Cocky Ruitenbergh	80
REFLECTIE Onno de Zwart	26	8. SAMEN LEREN EN SAMEN INNOVEREN IN KLEINSCHALIGE LOKALE NETWERKEN Inge Bramsen, Eva Wingelaar-Loomans, Carolien Holst, Hanneke Torij, Wilma Jansen en Mieke Cardol	85
2. LOL IN CULTUURSENSITIEF WERKEN Kristel Logghe	31	9. A.L.I.B.I. EEN SCHOOLTRANSITIEPROGRAMMA VOOR KINDEREN MET AUTISMESPECTRUMPROBLEMEN Patricia Vuijk, Kim Bul en Juliette Hopman	93
3. DE KUNST VAN DIVERSITEITSGEVOELIG COMMUNICEREN Jacqueline Schenk en Marloes L. Nederhand	37	REFLECTIE Carla Hebels	96
REFLECTIE Elizabeth van Twist	40	10. DE KRACHT VAN OUDERS IN ACTIE Marjon Schagen, Toine Wentink, Christa Kuijper, Amy van Grieken, Jantine van Rijckevorsel-Scheele, Marijke van Dongen, Hanneke Torij en Carolien Holst	101
4. EEN NAUWE SAMENWERKING TUSSEN EEN JEUGDZORGINSTELLING EN FACT-TEAMS Barbara van Straaten	45	REFLECTIE Vigdis van der Giesen	106
REFLECTIE Suzanne Punt	50	11. TEAMWERK IN WIJKTEAMS Alissa van Zijl en Bram Steijn	111
5. SPECIALISTISCH AMBULANT NETWERK (SPAN) RONDON WIKTEAMS Petra van de Looij-Jansen en Alex Hekelaar	55	REFLECTIE Liese Vonk	116
REFLECTIE Sabine Tel	60		
6. SUCCESVOL NAAR SCHOOL EN AAN HET WERK Frans Spierings (geïnterviewd door Fenny Brandsma)	65		
REFLECTIE Jurriën Heydelberg	70		

*'Alone, surrounded
by people.'*

YORRICK KLINGER

INLEI
DING

UPDATE ST-RAW

Wilma Jansen, Coördinator ST-RAW, Gemeente Rotterdam

ST-RAW staat voor Samen Transformeren – Rotterdamse Academische Werkplaats. ST-RAW is een netwerkorganisatie van kennisinstituten, jeugdhulpaanbieders en jeugdgezondheidszorg uit de Rijnmond regio en gemeente Rotterdam. ST-RAW is één van de 12 zogenaamde Academische Werkplaatsen Transformatie Jeugd, die met subsidie van ZonMw in het leven zijn geroepen om gemeenten te ondersteunen bij de transformatie van de jeugdhulpketen.

De belangrijkste doelstelling van ST-RAW is om de bestaande kennis bij de partners te delen en gezamenlijk met ouders, jongeren, professionals en beleidsmedewerkers nieuwe kennis te creëren.

In dit tweede jaarboek van ST-RAW zijn opbrengsten te vinden van een tiental projecten van ST-RAW. ST-RAW rondt in 2019 de meeste van haar projecten af. Er is dan ook veel te delen. Er is onderzoek gedaan naar het functioneren van het jeugdstelsel in Rotterdam en twee innovaties in de jeugdhulpketen zijn door ST-RAW-partners geëvalueerd. Verder zijn er updates op het vlak van cultuursensitief werken, kwetsbare jongeren, gezinnen in de jeugdbescherming, de ontwikkeling van een serious game, leernetwerken en werken met vrijwilligers voor opvoedondersteuning. Ten slotte is er een hoofdstuk opgenomen over het functioneren van wijkteams door wetenschappers in de regio, die geen deel uitmaken van ST-RAW maar wiens kennis wel relevant is voor ons werkveld.

ST-RAW kijkt nu vooral vooruit en maakt nieuwe plannen voor kennisontwikkeling en kennisdeling in de komende vier jaar. We sluiten aan bij de transformatievraagstukken van de regio Rijnmond.

In de regio Rijnmond wonen ongeveer 273 duizend jeugdigen tot en met 18 jaar, waarvan ongeveer de helft in Rotterdam. Het budget voor jeugdhulp in de regio is ongeveer 210 miljoen. De jeugdigen in de regio Rijnmond worden gekenmerkt door het hoge percentage dat opgroeit in een uitkeringsgezin (12,3% versus 6,6% landelijk met in gemeente Rotterdam 18,1%), hoger aantal eenoudergezinnen (9,7 versus 7,3% landelijk met in Rotterdam 10,6%) en hoge aantal achterstandsleerlingen (19,5 versus 11,6% landelijk met in Rotterdam 27,2%).

Het percentage jeugdigen met jeugdhulp zonder verblijf is in de regio Rijnmond gestegen van 8% in het eerste half jaar van 2015 naar bijna 11% in de tweede helft van 2018 (in Rotterdam naar 13%). Het aantal jeugdhulp trajecten met verblijf, jeugdbescherming en jeugdreclassering is min of meer gelijk gebleven in deze periode. Het aandeel van de jeugdhulp dat door een wijk of buurtteam is gegeven is gestegen naar 40,9% in de tweede helft van 2018 (in Rotterdam naar 50,4%). Dit is hoog in vergelijking met het landelijke percentage van 13,9%. Dit reflecteert het belang dat de wijkteams in de regio in de jeugdhulpketen hebben.

Binnen de regio Rotterdam Rijnmond bestaat er een nauwe samenwerking tussen de 15 gemeenten om jeugdigen en kwetsbare gezinnen zo goed mogelijk te ondersteunen. Gezamenlijk wordt gezorgd voor de beschikbaarheid van jeugdbescherming, jeugdreclassering, crisisopvang en specialistische jeugdhulp. Ook wordt ingezet op het delen van kennis en expertise. Door het uitwisselen van best-practices wordt beoogd een trendbreuk in zorgkosten te bereiken.

In 2016 is een gezamenlijke transformatie-agenda opgesteld en een transformatietraject uitgezet. Een belangrijke stap in de transformatie is de vernieuwing van de regionale inkoop met ingang van 2018 van inkoop van gescheiden vormen van jeugdhulp naar resultaatgerichte, integrale inkoop in de vorm van zorgarrangementen.

Gemeente Rotterdam heeft sinds 2015 sterk ingezet op een integraal jeugdbeleidskader met als doelstellingen: gezond, veilig en kansrijk opgroeien van de jeugd. Kennis gedreven en evidence-based werken zijn hierbij belangrijke uitgangspunten. Er is een wetenschappelijk onderbouwd model opgesteld van beschermende en risicofactoren. De factoren worden onderscheiden op het niveau van het kind, ouders/gezin en bredere omgeving (waaronder school, wijk en internet) in verschillende leeftijdsfasen vanaf de zwangerschap tot jong volwassenheid. Met een integrale, gestructureerde aanpak wordt gewerkt aan een verschuiving van hulp en ondersteuning naar het preventieve domein van de jeugdhulpketen. Een focus op louter vermindering van risicofactoren wordt vermeden door vooral ook te werken aan het versterken van beschermende factoren. Bij andere gemeenten in de regio Rijnmond is er belangstelling voor de uitgangspunten van dit beleidskader.

De uitdagingen zijn groot nu blijkt dat het bereik van kinderen door jeugdhulp is vergroot en wachtlijsten en tekorten zijn toegenomen. Duidelijk is dat de benodigde innovatie en transformatie van de jeugdhulpketen veel inspanning vraagt van alle betrokken partijen; bestuur, beleid en praktijk. Gezamenlijk leren en benutting van kennis zijn hierbij van groot belang.

Uit een inventarisatie van belangrijke kennisthema's bleek dat veel thema's relevant en urgent werden gevonden. 200 respondenten waarvan meer dan de helft professionals vulden in het tweede kwartaal een online vragenlijst in van ST-RAW. Bij professionals bleek er één thema uit te springen, namelijk "link tussen jeugdhulp en onderwijs". Bij gemeentelijke beleidsmakers bleek het thema "versterken van preventie" het belangrijkste. Beide kennisthema's sluiten goed aan bij wat gesteld wordt in de eerste landelijke evaluatie van de jeugdwet. In deze evaluatie wordt aangegeven dat inspanningen vergroot moeten worden op het terrein van preventie, opvoedondersteuning en domein-overstijgend werken. Uit onderzoek van de gemeentelijke ombudsman in Rotterdam blijkt bij jongeren de relatie tussen school en hulp ook een belangrijk thema.

Binnen deze twee thema's zal ST-RAW de komende jaren meer kennis ontwikkelen en delen. Er zal een meer uitgewerkte kennisagenda komen, waar ook ruimte is voor andere relevante thema's voor de regio. En een hernieuwd plan voor kennisdeling.

Onderdeel van dit plan blijven de kennisateliers, waarvoor we ook SKJ-accreditatie blijven vragen. De opkomst ligt inmiddels tussen de 50 en 100 deelnemers uit praktijk, beleid, organisaties van aanbieders uit het hele sociale domein, clientvertegenwoordigers, opleidingen en onderzoek.

We hopen veel lezers van het jaarboek daar en bij andere bijeenkomsten van ST-RAW te ontmoeten om kennis te delen en over de betekenis daarvan voor beleid en praktijk met elkaar in discussie te gaan.

LEES VERDER

- Gemeentelijke kinderombudsman (2019). Het is mijn toekomst! Waar wachten we op? Toegang tot de gespecialiseerde jeugdhulp: ervaringen en oplossingen van jongeren. Kinderombudsman, Rotterdam.
- Samenwerkende gemeenten Regio Rijnmond (2018). Transformatieplan regio Rijnmond 2018 – 2020.
- Wiering, D. & Scalzo, R. Effectief bijdragen aan groei Kansen voor gemeentelijk jeugdbeleid. Tijdschr Gezondheidswet (2017) 95: 119.

'Ik ben een stiekeme
wereldverbeteraar, ik zet
me graag in voor anderen.
Een wereldverbeteraar die
ook haarzelf constant wil
verbeteren.'

SALIMA

HOOFD STUK 1

PREVENTIE IN HET ROTTERDAMS JEUGDSTELSEL

Justine Anschutz en Toine Wentink, senior- onderzoekers, gemeente Rotterdam

Eén van de transformatiedoelen van de in 2015 ingevoerde Jeugdwet is de versterking van preventie in het jeugdveld. Ondersteuning moet eerder worden verstrekt, zodat mogelijk met lichtere hulp kan worden volstaan. Zo zou de effectiviteit van de jeugdhulp kunnen worden verbeterd, draagt het nieuwe stelsel bij aan 'de-medicalisering' en 'normalisering' van afwijkend gedrag én er kan zo een bijdrage geleverd worden aan de kostenbeheersing.

In dit artikel staat de vraag centraal of in de Rotterdamse jeugdhulppraktijk, sinds de invoering van de Jeugdwet, inderdaad sprake is van meer preventie. Dat doen we op basis van onderzoeksgegevens die verzameld zijn tijdens de 3de meting van de evaluatie van het Rotterdams jeugdstelsel, in 2017 en de eerste helft van 2018.

WAT IS PREVENTIE?

Eerst stellen we de vraag wat preventie precies is. In het kader van de jeugdhulp wordt daarbij al snel gedacht aan het 'voorveld' van partijen in de wijk die laagdrempelige hulp en advies bieden, zoals het welzijnswerk, schoolmaatschappelijk werk of het CJG. Maar beperkt de preventieve functie zich inderdaad tot dit onderdeel van het jeugdveld, of is het breder?

In de wetenschappelijke literatuur zijn enkele, sterk vergelijkbare, typologieën in de omloop, die in algemene zin aangeven waar, bij elk type preventie, aan moet worden gedacht. Een typologie, die preventie relateert aan het ontwikkelingsstadium van de problematiek, onderscheidt primaire, secundaire en tertiaire preventie:

TYPE PREVENTIE	ONTWIKKELINGSSTADIUM	DOEL
Primaire preventie	Geen problematiek	Voorkomen dat problemen ontstaan, bijv. door algemene voorlichting
Secundaire preventie	Hoog risico, eerste manifestatie van problematiek	Door vroegsignalering en vroegtijdig ingrijpen erger voorkomen
Tertiaire preventie	Volledige manifestatie van problematiek	Beheersing van problematiek en voorkomen van terugval

Dit overzicht toont dat in verschillende stadia van de ontwikkeling van de problematiek preventief kan worden gewerkt. En dat betekent dat preventie zich niet beperkt tot het ‘voorveld’ of ‘preventieve veld’, maar het gaat de gehele jeugdketen aan. Dus zowel de organisaties in het wijknetwerk, als de basishulp (door wijkteams), de gespecialiseerde hulp en de jeugdbescherming.

Vertalen we deze typologie naar de doelen van het Rotterdamse jeugdstelsel, dan gaat preventie om:

- Vroegsignalering en bereik, onder meer door organisatie van de hulp in de nabijheid van hulpbehoevenden (wijkgerichte samenwerking);
- Het voorkomen van escalatie van problemen (en intensieve, dure hulp), door lichte hulp te bieden waar het kan, en zwaardere hulp waar het nodig is;
- Voorkomen van terugval, door versterking van eigen kracht van de jeugdige en het gezin en het bieden van nazorg.

EN WERKT HET IN DE PRAKTIJK?

Op basis van onderzoek onder professionals, cliënten en analyses van cijfermatige data, hebben we indicatoren verzameld die iets kunnen zeggen over de preventieve werking van het Rotterdamse stelsel sinds 2015.

...WAT BETREFT VROEGSIGNALERING EN BEREIK

Het aantal en aandeel jeugdhulpgebruikers in Rotterdam is sinds 2015 gestegen tot bijna 19.000 personen (bijna 12% van de jeugdigen in de stad). Nu is dat niet per se goed nieuws, maar we kunnen deze stijging in ieder geval deels verklaren uit een beter bereik van de jeugdhulp onder groepen die eerder minder goed in beeld waren. Nu heeft 49% van de gebruikers een niet-westerse migratie-achtergrond (was 47,5%), is 43% afkomstig uit een eenoudergezin (was 41%) en behoort een derde tot de lage inkomensgroepen (was 29%). Daarmee lijkt het bereik van de jeugdhulp onder groepen met een lagere sociaaleconomische positie te verbeteren.

Daarnaast zien we een toename van jeugdhulpgebruik onder de jongste kinderen van 0 – 4 jaar: hun aandeel van de jeugdhulpgebruikers is 10%; dat was 7%. Dit kan een aanwijzing zijn dat de jeugdhulp erin slaagt om eerder aansluiting te vinden bij gezinnen of kinderen die ondersteuning behoeven.

Mogelijk valt er nog wel wat te winnen bij de organisatie van vroegsignalering. Interviews met sleutelinformanten en enquête-onderzoek lijken erop te wijzen dat organisaties meer betrokken zijn en investeren in de zogenoemde wijknetwerken, maar er zijn wisselende ervaringen te noteren over de kwaliteit van deze

netwerken. Daarnaast zijn er ook cliëntfactoren, die een tijdig contact met de hulpverlening verhinderen, zoals vraagverlegenheid en weinig kennis hebben van de toegangspoorten tot de hulpverlening.

... WAT BETREFT VOORKOMEN VAN ESCALATIE

Als we kijken naar het type ondersteuning dat wordt gegeven, dan zien we een verschuiving van specialistische hulp naar basishulp door de wijkteams. Wijkteams boden in 2015 een kwart van de jeugdhulptrajecten aan, in 2017 was dat inmiddels de helft. Het aantal gestarte specialistische trajecten per jaar is met 25% gedaald. Ook binnen de jeugdbescherming zien we een afname van het aantal beschermingsmaatregelen; men zoekt eerder oplossingen in het vrijwillig kader.

Met andere woorden, er wordt vaker lichtere hulp ingezet. Er is sprake van wat men in beleidstermen de gewenste 'neerwaartse druk' noemt. En dat vertaalt zich ook in financiële termen. Nu zijn de totale kosten van de jeugdhulp (basishulp én specialistische hulp) in de onderzoeksperiode toegenomen, echter, vanwege het grotere bereik zijn de gemiddelde kosten per traject flink verminderd, met zo'n 20%.

Of die lichtere hulp adequaat is en daadwerkelijk preventief uitpakt, is een vraag die op dit moment nog niet goed kan worden beantwoord. Er zijn wel enkele indicatoren die tot zorg stemmen. Zo is het aantal crisistrajecten met 17% toegenomen. Daarnaast zien we dat de trajecten in de specialistische hulp en, meer nog, in de basishulp langer duren: het aandeel trajecten van 1 tot 2 jaar is gestegen van minder dan 10% in 2015 tot 16% (in de specialistische hulp) en zelfs 25% (in de basishulp door wijkteams) in 2017.

... WAT BETREFT HET VOORKOMEN VAN TERUGVAL

Twee belangrijke pijlers voor het voorkomen van terugval zijn de versterking van de eigen kracht van de jeugdige en het gezin én het bieden van nazorg, ook wel de waakvlamfunctie genoemd.

Het beeld van de versterking van de eigen kracht is ambivalent. Zo rapporteren aan de ene kant meer jeugdigen (en hun ouders) dat zij hulp krijgen uit het sociaal netwerk (bijna een verdubbeling), maar ervaren minder cliënten dat zij

zelfredzamer zijn (nu ongeveer de helft). Onderzoek onder professionals leert dat zij op verschillende manieren tegen 'eigen kracht' aankijken – er is niet sprake van een eenduidig idee of een gedeelde opvatting daarover, laat staan over de wijze waarop je eigen kracht kunt bevorderen. Bovendien geven de professionals aan dat het versterken van eigen kracht doorgaans meer tijd en aandacht kost dan binnen de trajectduur haalbaar is.

Het is niet duidelijk hoe vaak nazorg wordt geboden, noch wat de preventieve werking – voorkomen dat problemen weer oplaaien – daarvan is. Professionals geven wel aan dat er groepen zijn waarvoor het wenselijk is dat er een vorm van langdurige 'vinger aan de pols' beschikbaar is. Als voorbeelden worden gegeven cliënten met een (licht) verstandelijke beperking, met GGZ-problematiek of in hardnekkige multi-probleemsituaties.

Daarnaast geven sleutelinformanten aan dat het inschakelen van lichtere vormen van ondersteuning na een intensiever traject, het zogenoemde afschalen, nauwelijks voorkomt. Dit zou een manier kunnen zijn om nog wat langer gezinnen of jeugdigen op een minder intensieve manier te begeleiden. Professionals denken hier niet altijd aan, het schort soms aan bekendheid met en het vertrouwen in andere organisaties. Voorts geeft een aantal sleutelinformanten aan dat men aanbod aan laagdrempelige groepsbenaderingen (lotgenotengroepen bijvoorbeeld) of maatjesprojecten mist.

KETENSAMENWERKING ALS VOORWAARDE

We hebben eerder vastgesteld dat preventie de hele jeugdketen aangaat. Daarom is de samenwerking binnen de keten een belangrijke voorwaarde om de preventieve werking van het stelsel te versterken. Nu hebben we geen grootschalig onderzoek gedaan naar ervaringen van professionals over de samenwerking. We verlaten ons op wat sleutelinformanten ons vertellen – het zijn overigens ervaringen die herkenbaar zijn uit ander onderzoek.

Er lijkt sinds de transitie meer te worden geïnvesteerd in de samenwerking op wijkniveau. Deze netwerkvorming is onder meer van belang voor de signalering van problemen. Echter, het lijkt erop dat de kwaliteit van deze wijknetwerken en dus de signaleringspotentie nogal verschillen van wijk tot wijk.

De jeugdhulpprofessionals waarderen het gebruik van nieuwe 'vindplaatsen', zoals woningcorporaties, water- en energieleveranciers. Zij melden mensen met ernstige betalingsachterstanden bij wijkteams aan. Zo komt men bij gezinnen uit die voorheen niet in beeld waren, voornamelijk met een zwakkere sociaaleconomische positie.

In algemene zin geven professionals aan dat men nog wel eens worstelt met de casusregie, waardoor het bekende '1 gezin, 1 plan, 1 regisseur' niet wordt gerealiseerd en samenwerking niet optimaal is.

CONCLUSIE

Preventie is een zaak van de hele jeugdketen. Als we kijken naar de ontwikkeling van het stelsel in Rotterdam dan zijn er enkele indicaties dat het stelsel preventiever werkt. Aan de voorkant betreft dat een beter bereik onder groepen die eerder minder in beeld waren, zoals sociaaleconomisch zwakkere groepen, alsmede een groter bereik onder jonge kinderen. Ook zien we dat naar verhouding meer lichte hulp wordt ingezet, met als gevolg lagere gemiddelde trajectkosten. Daarnaast blijken gezinnen meer sociale steun uit hun eigen netwerk te krijgen.

Tegelijkertijd wijzen onder meer de toename van de crisishulp, de toename van de duur van de ondersteuningstrajecten en het lagere aandeel cliënten dat zelfredzaamheid door de hulp ervaart erop dat het stelsel nog niet uitontwikkeld is. Een belangrijk aandachtspunt daarbij is verdere investering in de ketensamenwerking, met betere casusregie en verbetering van processen van op- en afschaling binnen de keten, maar ook nog meer aandacht voor het bereik en de effectiviteit van het 'voorveld'; het wijknetwerk.

Uiteindelijk zal de tijd moeten leren of meer preventie binnen het jeugdstelsel leidt tot meer effectiviteit, de-medicalisering en minder kosten. Toekomstige monitoring van en onderzoek naar het bereik en gebruik van de jeugdhulp, resultaten van ondersteuningstrajecten en kosten zijn daarvoor van belang.

LEES VERDER

- Anschutz, J., C. de Haan, C. Mieloo, T. Wentink (2019), *Jeugdstelsel in de groei. 3e meting evaluatie Rotterdams Jeugdstelsel*. Rotterdam: gemeente Rotterdam, afdeling Onderzoek en Business Intelligence.

VOOR BREDE EN BLIJVENDE AANDACHT VOOR PREVENTIE

In bijgaand artikel 'Preventie in het Rotterdamse jeugdstelsel' schetsen Justine Anschutz en Toine Wentink het beeld van de ontwikkelingen rondom preventie sinds de decentralisatie in 2015 in Rotterdam. Zij laten zien dat er duidelijk sprake is van een verbeterde vroegsignalering doordat meer jeugdigen worden gezien, ook uit groepen die voor 2015 minder werden bereikt, en dat jeugdigen eerder gezien lijken te worden. Zij wijzen op een grotere betrokkenheid van wijknetwerken, maar geven ook aan dat de crisishulp is toegenomen. De vraag of meer preventie leidt tot meer effectiviteit, demedicalisering en vermindering van de kosten kan nog niet worden beantwoord.

Er mag dus sprake zijn van een aantal positieve ontwikkelingen, het is volgens mij van belang om de blik verder te verbreden. Inzet op preventie is meer dan via vroegsignalering jeugdigen eerder en beter in beeld hebben om hulp en ondersteuning te kunnen bieden. In het beleidskader 'Rotterdam groeit' hebben we daarom het zogenaamde factorenmodel ontwikkeld waarin aandacht wordt besteed aan zowel beschermende factoren als risicofactoren in het opgroeien van jeugdigen. Een groot deel van de relevante factoren die het veilig, gezond en kansrijk opgroeien van jeugdigen stimuleren liggen buiten het domein van de jeugdhulp en zorg. Voor preventie is het daarom van belang breed en vroeg in te zetten. Twee voorbeelden kunnen dat hopelijk duidelijk maken.

De eerste duizend dagen van een leven van een kind zijn cruciaal voor zijn of haar verdere ontwikkeling. Met het programma Stevige Start zetten we daarom als gemeente met partners als verloskundigen, ziekenhuizen, CJG en kraamzorg in op een betere start voor de jongste kinderen. Duidelijk is ook dat het medische en sociale domein samen moeten optrekken om de kansen voor kinderen en ouders zo groot mogelijk te maken. Moeders van Rotterdam is hiervan een onderdeel waar kwetsbare ouders intensieve begeleiding krijgen.

Een tweede voorbeeld is de wijkprogrammering. In al meer dan 20 wijken wordt, op basis van de theorieën van positive behaviour support, gewerkt aan een wijkgerichte aanpak om tot een gedeeld opvoedklimaat te komen en de positieve ontwikkelingen te belonen. Scholen, welzijnsaanbieders, CJG, vrijwilligersorganisaties en gemeente werken samen om op basis van een analyse van de specifieke situatie in de wijk te komen tot een programma en activiteiten die jeugdigen stimuleren en waar ze dezelfde opvoedwaarden meekrijgen of het nu op school, in de speeltuin of bij het Huis van de Wijk is.

De terechte aandacht die er voor alle ontwikkelingen rondom jeugdhulp is, mag er niet toe leiden dat aandacht voor preventie buiten de jeugdhulp zou verminderen. Juist daar bestaan de mogelijkheden om het gewone leven te stimuleren, om de kansen van jeugdigen te vergroten. Het is ook duidelijk dat dat een lange adem vraagt en alleen kan werken als alle partijen daarin samenwerken. Met Stevige Start en de wijkprogrammering zetten we daar met partners de nodige stappen. Hopelijk dat in de levens van jeugdigen en in de onderzoeken de effecten daar van de komende jaren zichtbaar zullen worden.

Dr Onno de Zwart, directeur Welzijn, Zorg en Jeugdhulp, gemeente Rotterdam

AREND

HOOFD STUK 2

LOL IN CULTUURSENSITIEF WERKEN: HOE ONLINE LEREN OOK LEUK EN INTERACTIEF KAN ZIJN!

Drs. Kristel Logghe, projectleider ZonMw-projecten 'LOL in cultuursensitief werken' en 'Stand Up', Multivation

Kinderen en -jongeren met psychische problemen en een migratie achtergrond ontvangen vaak niet op tijd hulp, en vaak ook niet de juiste hulp. Dat moet anders, vond de Gemeente Rotterdam in 2015. Met subsidie van het Europees Integratie Fonds en de gemeente ontwikkelde ST-RAW samen met Learning Connected, Pharos, de Rotterdamse GGZ-instellingen en MEE een Live Online Leren (LOL) training voor (wijkteam en jeugdhulp) professionals op het gebied van cultuursensitief werken en vroegsignalering van GGZ- en LVB-problematiek bij migrantenjeugd.

Veel jongeren vinden moeizaam aansluiting bij de psychische zorg in Nederland. Verschillen in cultuur, achtergrond en betekenisgeving kunnen invloed hebben op communicatie. Zonde, vindt psycholoog en trainer Patricia Schell van i-PSY afdeling Kinder- en Jeugdpsychiatrie van Lucertis. "In gesprekken kan hierdoor miscommunicatie ontstaan, waardoor geen goede behandelrelatie tot stand komt. Het gevolg is onbegrip aan beide kanten en het niet opvolgen van adviezen, wat voor lastige situaties kan zorgen." Daarom is deze laagdrempelige training ontwikkeld die zorgprofessionals meer handvatten geeft om cultuursensitief te kunnen werken.

MINDER MISCOMMUNICATIE

Hoe belangrijk die cultuursensitiviteit is, bewijst het voorbeeld van een jonge moslima die meer op eigen benen wilde staan, maar veel twijfels had. Schell: “De behandelende hulpverlener gaf haar tips alsof het heel normaal zou zijn dat je op je achttiende op kamers gaat. Maar beter was het geweest als de jonge vrouw had geleerd hoe zij goed om kan gaan met de weerstand van haar ouders. Door de training leren hulpverleners hoe zij miscommunicatie in deze situaties kunnen voorkomen.”

‘Jongeren voelen zich meer begrepen en maken hun traject nu wél af’

VIRTUEEL MÉT CONTACT

Iedere training bestaat uit 5 korte sessies van anderhalf uur, waarbij de deelnemers (vaak afkomstig uit wijkteams, gemeenten of onderwijs) inloggen in een virtueel klaslokaal. “De deelnemers zien elkaar en de docent en hebben écht contact. Dat maakt de LOL-training anders dan andere e-learningen die je thuis achter je computer kunt volgen”, legt Schell uit. Tijdens de sessies kan de docent een presentatie houden, filmpjes laten zien en kunnen de deelnemers live vragen stellen en op elkaar reageren. Na iedere sessie volgt een test om te zien of de deelnemers de stof in de vingers hebben.

POSITIEVE ERVARINGEN

Zorgverleners die hebben deelgenomen aan de LOL-training zijn volgens Schell erg positief. “Ze hebben ervaren dat hun cliënt zich meer begrepen voelt wanneer er écht naar hen wordt geluisterd. En dat ze daardoor een traject afmaken, in plaats van er halverwege mee te stoppen. Bovendien scheelt deze vorm van trainen de deelnemers veel gedoe en reistijd. Voor de jongeren geldt dat zij hun negatieve associaties met zorg en hulpverlening in kunnen ruilen voor positieve ervaringen.”

ZONMW-PROJECT LOL IN CULTUURSENSITIEF WERKEN

Na deze eerste positieve ervaringen heeft ST-RAW de krachten gebundeld met twee andere Academische Werkplaatsen Jeugd -AWJ Inside Out in Nijmegen en AWJ Risicojeugd- en een aanvraag gedaan bij ZonMw. Met subsidie van

ZonMw zijn meer trainers opgeleid en zijn in twee jaar tijd (2016 – 2017) bijna 300 professionals getraind uit bijna 50 gemeenten. Ook zijn twee nieuwe, verdiepende LOL-trainingen ontwikkeld door de Academische werkplaats Risicojeugd:

- Straatcultuur en social media gedrag bij risicojeugd, door het Lectoraat Aanpak Jeugdcriminaliteit van Hogeschool Leiden;
- Omgaan met multi-probleem gezinnen, door Pluryn Internetzo.

De Academische Werkplaats Inside-Out heeft samen met ST-RAW ervaringsdeskundigheid ingebracht op basis van o.a. focusgroepen met ouders in de vorm van casuïstiek en geluidsfragmenten en de training verankerd in de pedagogiek opleiding van de HAN. Ook heeft de gemeente Rotterdam een evaluatieonderzoek uitgevoerd en is de training tussentijds meermalen geëvalueerd en daarop aangepast.

Tenslotte heeft ZonMw de trainingen Cultuursensitief werken en Omgaan met multi-probleem gezinnen opgenomen op een Menukaart voor scholing van gemeentelijke teams, waardoor professionals werkzaam in de wijken deze trainingen gratis kunnen volgen.

STAND UP PROJECT: LEREN EN WERKEN COMBINEREN

Opnieuw werd met succes een subsidie aangevraagd door de drie Academische Werkplaatsen Jeugd en Learning Connected met Youz ditmaal als penvoerder. In het door ZonMw gefinancierde Stand Up project wordt verder geleerd in de community van jeugdhulp en wijkteam professionals: zij krijgen een jaar lang themasessies, casuïstiekbespreking en intervisie aangeboden via LOL door experts als cultureel antropoloog/onderzoeker Cor Hoffer (thema's: alternatieve geneeswijzen en identiteitsvorming bij migrantenjongeren), jeugdarts Janna van der Zand (risico en beschermende factoren in de gezondheid van vluchtelingenkinderen) en criminoloog/hogeschooldocente Marijke Drogts (intervisie over omgang met risicojongeren).

Maar dat is niet alles.

STAND UP PROJECT: DE JEUGD ZELF AAN ZET

Ook is een LOL-training ontwikkeld voor de doelgroep zelf: jongeren met psychische problematiek en een migratieachtergrond en voor ouders van deze doelgroep. Doel van deze trainingen is het bevorderen van zelfredzaamheid en herstel. Bij de ontwikkeling van de trainingen is samengewerkt met ervaringsdeskundige ouders via de stichting Voorlichters Gezondheid en met ervaringsdeskundige jongeren van het project Koplopers van ST-RAW partner Hogeschool Rotterdam en van het project Hoofdzaken van de NJR.

Drie ervaringsdeskundige jongeren zijn zelf opgeleid als LOL-trainer/spreker en hebben hun eigen LOL-training ontwikkeld: over zelfbeschadiging en over stigmatisering van psychische ziekten onder jongeren. De manier waarop deze jongeren – die nog steeds worstelen met hun kwetsbaarheden – hun expertise en ervaringen delen met de jeugdhulp en wijkteam professionals maakte diepe indruk op de deelnemers.

BORGING BINNEN STUDY2GO EN DIGI POLI JEUGD VAN YOUZ

Om ervoor te zorgen dat de ontwikkelde kennis niet verloren gaat, heeft ST-RAW alle ontwikkelde trainingen voor de professionals geborgd binnen Study2Go: het Live Online Leren platform van de Parnassia Groep en Learning Connected. Dit betekent dat nu iedere gemeente of zorgorganisatie/-professional de trainingen tegen inkoopprijs kan afnemen; de ontwikkeling is immers afgerond. De trainingen zijn geaccrediteerd voor verschillende beroepsgroepen (SKJ, NVO-NIP, V&VN, Registerplein, ABSG en ADAP).

De LOL-trainingen die specifiek voor jongeren met psychische problematiek (en een migratie achtergrond) en ouders van deze doelgroep zijn ontwikkeld, worden opgenomen in de Digi Poli Jeugd van Youz, zodat jongeren en ouders door het hele land op laagdrempelige en eigentijdse wijze hun zelfredzaamheid kunnen vergroten.

LEES VERDER

- <https://study2go.nl/collections/cultuursensitief-werken/products/cultuursensitief-werken-en-vroegsignalering-lvb-en-ggz-problematiek-bij-migrantenjeugd-live-sessies>
- Alex Hekelaar en Jurriaan Omlo (2018). Lol in cultuursensitief werken; Evaluatie-onderzoek 'Live Online Leren training in cultuursensitief werken bij kwetsbare migrantenjeugd'. Gemeente Rotterdam, Onderzoek & Business Intelligence, Rotterdam.

'Een gezinsprobleem is voor mij als een puzzel waarin allerlei patronen verwerkt zijn, mooi om samen met een gezinssysteem en collega's een puzzel te maken.'

ASTRID

HOOFD STUK 3

DE KUNST VAN DIVERSITEITSGEVOELIG COMMUNICEREN

Dr. Jacqueline J.A.M. Schenk, associate Professor

Dr. Marloes L. Nederhand, assistant Professor

Erasmus School of Social and Behavioural Sciences, Department of Psychology, Education, & Child Studies, Erasmus University Rotterdam

“Toen ik ging zitten klapte de professional haar laptop open. Ik wist meteen al, dit wordt niks. Ik ga haar echt niet vertellen wat er aan de hand is als ze niet luistert.”

Professionals bij onder andere gemeenten, in de zorg, welzijn en het onderwijs zetten zich dagelijks in om ouders en kinderen te ondersteunen bij uitdagingen. De betrokkenheid bij de professionals is groot, en velen zetten zich met hart en ziel in voor de ouders. Helaas blijkt echter dat niet alle ouders de weg naar de hulpverlening weten te vinden. Daarnaast blijkt dat wanneer de ouders wel in contact komen met een zorgprofessional of -instantie, de samenwerking vaak stroef verloopt. Hoe komt dat? De professional wil graag helpen en doet zijn best, wat gaat er mis?

In ons onderzoek richten we ons precies op die vraag. Wat gaat er mis in de communicatie tussen de professional en ouder? En belangrijker nog: wat kunnen we doen om dat te verbeteren?

Al vele jaren buigen gemeenten en wetenschappers zich over de vraag hoe de communicatie tussen een professional, of dat nou iemand is van een zorginstelling, gemeente, wijkteam of een leerkracht, en ouder kunnen verbeteren. Op de hogeschool en universiteit zijn bijvoorbeeld uitgebreide communicatietools en cursussen ontwikkeld waar studenten mee kunnen oefenen. Zo is een veelgebruikte lesmethode dat studenten kijken naar een ‘best practice’ video. Hierin overlegt een professional met een ouder over de best mogelijke oplossing voor een bepaald probleem. De studenten schrijven mee met wat de professional bijvoorbeeld het beste zou kunnen zeggen op bepaalde statements van de ouder. Na het zien van het goede voorbeeld reflecteren ze vervolgens op hoe goed hun eigen antwoord was. Zo leren ze reflecteren op hun eigen communicatie en van de goede voorbeelden leren ze hoe ze effectiever kunnen communiceren.

De materialen die gebruikt worden in het onderwijs zijn zeer geschikt om basisvaardigheden aan te leren. Hoe open en sluit je een gesprek en hoe vraag je door als de ouder een probleem aankaart? Helaas zijn de materialen vaak minder

geschikt om professionals klaar te stomen voor de situatie zoals deze is in Rotterdam: een prachtige smeltkroes van culturen en achtergronden, die van professionals meer vraagt dan alleen de standaardregels uit het boek. We bereiden toekomstige professionals liever voor om, ongeacht de achtergrond van de ouder, een fijne en effectieve samenwerking aan te kunnen gaan. Dit betekent dat professionals naast de basisvaardigheden die ze leren in de opleiding, ook culturele sensitiviteit nodig hebben. Ze moeten beseffen dat er in de samenwerking met ouders niet één weg naar Rome leidt. Ouders brengen eigen waardevolle ideeën en visies mee waar de professional rekening mee moet houden en op af moet stemmen.

In veel rapporten en onderzoeken van de overheid wordt dan ook geschreven over het belang van een sensitieve communicatie, in het bijzonder voor ouders die meer dan anderen kans hebben om te stuiten op uitdagingen. Bijvoorbeeld doordat ze in een probleemwijk wonen, weinig geld hebben om hun gezin te onderhouden, de taal moeilijk spreken of niet goed weten hoe ze in contact kunnen komen met hulpverlening. Een eerste uitdaging is de bereikbaarheid. Zorgen dat de ouder de hulpverlener inderdaad kan bereiken. Tips die hierbij vaak naar voren komen zijn dan ook een 'outreaching' houding. In wijkteams wordt hier bijvoorbeeld op ingespeeld door zelf naar de ouder te gaan. Door goed bereikbaar te zijn voor de ouder en te laten weten beschikbaar te zijn indien nodig kan hopelijk de drempel weggenomen of verlaagd worden voor de ouder om hulp te zoeken. Een ontmoeting tussen de professional en ouder kan zo makkelijker gerealiseerd worden.

Maar dan? Een ontmoeting is zinloos als er geen fijne relatie opgebouwd kan worden en de professional en de ouder langs elkaar heen praten. In de literatuur wordt vaak beschreven dat er helaas verschillende problemen en barrières opkomen wanneer de professional en de ouder niet voldoende matchen. In een eerste verkennend onderzoek waarin verschillende ouders zijn geïnterviewd kwam dit regelmatig aan bod. Ouders voelden zich bijvoorbeeld niet begrepen of niet serieus genomen. Ook kwam naar voren dat ze het gevoel hadden dat de hulpverlener niet echt luisterde. De quote waar dit artikel mee opent is daar een

voorbeeld van. Met de beste intenties opent de professional haar laptop zodat ze kan meeschrijven met wat er verteld wordt, ze snel alles op papier heeft voor het dossier en zo meer tijd overhoudt om na te denken over een oplossing. Omdat de regels nou eenmaal zijn dat ze maar beperkte tijd heeft per ouder, moet ze snel en efficiënt te werk gaan zodat ze het gesprek niet eerder af hoeft te breken. De ouders zien deze overwegingen niet. Zij zien slechts een professional die haar laptop openklapt en begint te typen terwijl zij juist een voor hen ontzettend lastig gesprek moeten voeren. "Ze luistert niet, ze wil me niet helpen" is de conclusie van de ouder. "Ze vertelt niks en wil niet geholpen worden" is de conclusie van de professional.

In veel studies wordt uitgebreid beschreven wat de professional kan doen om dergelijke situaties te voorkomen. Een aantal voorbeelden is de tijd nemen voor de ouder, hem of haar laten vertellen en open staan voor de ideeën en overtuigingen die de ouders meebrengen. Het is echter belangrijk niet de ogen te sluiten voor de eisen die er liggen voor de professional. Natuurlijk moeten ze de tijd nemen om écht te luisteren naar de ouder, open te staan voor diens suggesties en die mee te nemen en te waarderen. Maar ze hebben ook te maken met een maximaal aantal minuten per ouder en documentatie die in orde moet zijn. Een professional kan helaas niet alles doen. Het is daarom belangrijk dat ze hun aandacht vooral richten op de tips die snel toepasbaar zijn en echt het verschil kunnen maken voor de ouder.

Om de relatie en communicatie tussen professionals en ouders te verbeteren is het dus nodig dat we meer weten over wat doorslaggevend is in de communicatie met ouders. Om dit te doen hebben we een vragenlijst ontwikkeld. In deze vragenlijst zijn verschillende statements opgenomen over wat belangrijk kan zijn in de communicatie tussen een professional en ouder/jongere. Een deel van de statements komt uit de (wetenschappelijke) literatuur over communicatie. Bijvoorbeeld, dat de professional een juist overzicht geeft van de hoofdpunten die in het gesprek naar voren kwamen. Een deel van de statements komt juist uit de input van ouders zelf. Bijvoorbeeld, dat de professional helpt werk uit handen te nemen. Ten slotte zijn statements opgenomen die specifiek verkregen zijn uit

aanbevelingen voor diversiteitsgevoeligheid. Bijvoorbeeld, dat de professional zich bewust is van zijn of haar eigen overtuigingen. Ook kijken we naar het belang dat gehecht wordt aan het ontmoeten van een professional die lijkt op de ouder. Bijvoorbeeld iemand van hetzelfde geslacht of met dezelfde culturele achtergrond.

Deze vragenlijst zetten we uit onder alle stakeholders (onderwijs- en zorgprofessionals, ouders en jeugdigen zelf die in meer of mindere mate contact hebben met (zorg)professionals). Zo kunnen we bekijken welke statements belangrijk gevonden worden, van welke statements wordt gezegd dat ze de doorslag geven voor de ouder en professional, en welke juist het minst belangrijk gevonden worden. Ook krijgen we meer inzicht in welke factoren bepalen welke statements van belang zijn. Is het zo dat bepaalde groepen meer of minder belang hechten aan bepaalde statements? En verschillen de professionals en ouders in wat ze belangrijk vinden?

Naast een verdieping in kennis over hoe we de communicatie het meest effectief kunnen verbeteren, zetten we ons in om de bestaande onderwijsmaterialen te verdiepen. We laten een diverse groep ouders en jeugdigen verschillende 'best practice' video's uit de opleiding Pedagogische Wetenschappen zien. Aan de ouders en jeugdigen wordt gevraagd of zij extra tips kunnen geven aan de beginnende professionals. Wat zouden ze, bovenop de vaardigheden die hier getoond worden, nog extra kunnen doen om meer aansluiting te krijgen met een ouder of jeugdige? Van de gesprekken met de ouders en jeugdigen worden korte clips gemaakt die de studenten kunnen raadplegen in hun leeromgeving. In aanvulling op hun eigen reflectie na het zien van de video's, kunnen ze ook de clips raadplegen voor extra tips.

Het doel van ons project is om diversiteitsgevoelige communicatie te verweven met de basisvaardigheden die elke startende en ervaren professional beheerst. We hopen dat ons onderzoek binnen ST-RAW, dat gefinancierd wordt door de Nationale Wetenschapsagenda (looptijd 2018 – 2020), een steen kan bijdragen aan die missie.

'BLIJVEND BEKWAMEN OPGAVE VOOR PROFESSIONALS'

Het inzichtelijk maken van wat er nodig is voor goede hulpverlening is van groot belang wanneer er geen pasklare antwoorden zijn. Je werk als professional goed doen terwijl er veel verschillen tussen alle vragen, behoeften en mensen in onze complexe samenleving zijn, is een uitdagende opgave. Je als professional blijven bekwamen in je vak en als aankomende professional ondersteund worden om goed toegerust je dagelijks werk te kunnen uitvoeren, vraagt continue te blijven onderzoeken wat er nodig is. Vraagstukken vanuit verschillende perspectieven bekijken en ervaren wat werkt in welke context en op welke wijze.

Het onderzoek van Jacqueline Schenk en Marloes Nederhand zoomt goed in op vragen achter de vragen, op het anders mogen handelen als blijkt dat wat er nu gedaan wordt niet tot gewenste oplossingen, steun of verandering leidt. De auteurs beschrijven waar de 'plekken der moeite' zitten ten aanzien van diversiteitsgevoelig communiceren. Plekken der moeite zijn, volgens filosoof Harry Kunneman, situaties waar mensen op de grenzen van hun oplossingsvermogen stuiten. In zo'n situatie kan iemand zich niet meer terugtrekken op objectieve kennis en technische expertise, maar kom je als persoon in het geding, inclusief eigen morele overtuigingen. Om hier goed mee om te gaan, dienen professionals adequaat te reflecteren op hun handelen zowel in het hier en nu als achteraf. Professionals moeten ter plekke en achteraf steeds de aansluiting met het gezin, ouders of jongeren goed laten plaatsvinden. Dat vraagt om een bepaalde houding, de juiste woorden en aanvoelen of de aansluiting er is. Er is meer nodig dan alleen theoretische kennis over communicatie, het vraagt om afwegingen maken vanuit verschillende perspectieven en aandacht voor lichaamstaal en andere signalen. Het beschreven professionaliseringsmateriaal combineert kennis uit de theorie en sociaal leren en reikt meteen concrete verbetermogelijkheden aan.

Aankomende professionals wordt meer kennis over communicatie (theorie) aangeboden en via clips kunnen zij zien wat wel werkt en met elkaar het gesprek daarover hebben (sociaal leren). Wil je echter de praktijk verbeteren en professionals beter laten worden in hun vak of functie, dan vraagt dat, volgens hoogleraar Leren Manon Ruijters, om ervaringsleren. Wellicht zou dat een mooie aanvulling op het professionaliseringsmateriaal kunnen zijn. Kenmerkend voor ervaringsleren is de cyclus van actie – reflectie – herontwerp. Het gaat erom dat inzicht op gedaan wordt over de wisseling van eigen gedrag met de context. Je kunt als professional vooraf bedenken wat je doet, maar in de situatie zelf toch anders

handelen. Dat ontdekt iemand pas tijdens het ervaringsleren. Indien (aankomende) professionals meer kunnen oefenen in gespreksvoering met ouders en jongeren dan kunnen zij ervaren welke woorden zij kiezen, welke houding zij aannemen en wat zij wel of niet aanvoelen of zien in het contact met anderen. Na afloop van de ervaring kan dan aandacht besteed worden aan vragen en behoeften van (aankomende) professionals zelf, waarbij ook expliciet aandacht dient te zijn voor hetgeen een professional van nature al goed in is. Een waarderende benadering stimuleert immers ontwikkeling van professionaliteit. Uiteraard is goed leiderschap vanuit de eigen organisatie om te faciliteren wat nodig is vanuit het systeem (procedures en protocollen) van even groot belang om professionals beter te laten worden in hun vak. Kortom, indien (aankomende) professionals de kunst van diversiteitsgevoelig communiceren willen verstaan dan biedt een combinatie van theorieleren, sociaal leren en ervaringsleren handvatten om diversiteitsgevoelig communiceren te verweven met eigen basisvaardigheden van professionals.

Elizabeth van Twist, projectleider Hogeschool Rotterdam

'Ik schaam mij niet voor
mijn verhaal omdat ik
weet dat ik anderen kan
inspireren.'

CAROLINA BRAND

HOOFD STUK 4

EEN NAUWE SAMENWERKING TUSSEN EEN JEUGDZORGINSTELLING EN FACT-TEAMS

Dr. Barbara van Straaten, senior onderzoeker, onderzoeksinstituut IVO

Jeugdzorginstelling Schakenbosch is in 2018 een samenwerking aangegaan met de FACT-teams in de regio Rijnmond. FACT-teams bieden laagdrempelige, outreachende zorg met een multidisciplinair team van zorgprofessionals. Deze samenwerking moet bevorderen dat het aantal opnames van jongeren wordt verminderd, de opnameduur verkort en zorgen voor een betere overgang van een opname naar een ambulant traject. Onderzoeksinstituut IVO interviewde elf professionals die betrokken zijn bij deze samenwerking en organiseerde een focusgroep. Wat zijn hun eerste ervaringen met de samenwerking? De professionals melden al enkele positieve ervaringen en zijn hoopvol over de mogelijkheden van deze samenwerking in de toekomst. Een samenwerking tussen een jeugdzorginstelling en FACT-teams lijkt op basis van deze peiling dan ook een goed idee. Hoewel de samenwerking Schakenbosch en de FACT-teams nog pril en kwetsbaar was, bleek het nuttig om tussentijds ervaringen te peilen. Alleen zo kan je leren van die belangrijke eerste ervaringen en is er mogelijkheid tot aanpassing.

AANLEIDING

Een belangrijk uitgangspunt van de specialistische jeugdhulp is het voorkomen van uithuisplaatsingen van jongeren met ernstige problemen. Als een opname toch noodzakelijk is, is het streven de opname zo kort mogelijk te houden. Om dit te stimuleren, heeft jeugdzorginstelling Schakenbosch een innovatiesubsidie van de Gemeenschappelijke Regeling Jeugdhulp Rijnmond ontvangen. Jeugdzorginstelling Schakenbosch is een behandelcentrum voor JeugdzorgPlus. Zij biedt gesloten jeugdhulp voor jongeren die niet bereikbaar zijn voor lichtere vormen van hulpverlening. Met behulp van de innovatiesubsidie startte deze instelling een samenwerking met FACT-teams van de Parnassia Groep. FACT-teams bieden laagdrempelige, outreachende zorg met een multidisciplinair team van zorgprofessionals. In de huidige FACT-teams zitten al medewerkers van verschillende organisaties, nu worden hier twee trajectcoaches van Schakenbosch aan toegevoegd.

Waarom deze samenwerking? Het idee hierachter is dat een goede samenwerking en uitwisseling van kennis tussen de residentiële jeugdzorg en FACT-teams ertoe leidt dat:

- het aantal opnames wordt verminderd;
- de opnameduur verkort kan worden; en
- een goede overgang van een opname naar een ambulant traject wordt bevorderd;

Met dit ‘Klein maar fijn onderzoek’ heeft onderzoeksinstituut IVO de eerste ervaringen van de samenwerking tussen Schakenbosch en de FACT-teams van professionals in kaart gebracht. Ervaringen van professionals geven goed zicht op hoe deze samenwerking in de praktijk verloopt en ‘op de werkvloer’ wordt ervaren. Hoewel de samenwerking nog pril is – ten tijde van deze peiling eind 2018 slechts enkele maanden – biedt dit een mooie mogelijkheid om tussentijds te leren.

RESULTATEN

We interviewden elf professionals van Schakenbosch en de FACT-teams en organiseerden een focusgroep om op de resultaten te reflecteren. Wat zijn de eerste ervaringen van de professionals met de samenwerking? Wat gaat goed en wat moet beter?

BLIJ MET FACT

Wat vooral opviel in de gesprekken met de professionals van jeugdzorginstelling Schakenbosch, was hoe positief zij zijn over de FACT-methodiek. Zij zien dit als een verrijking van hun werk en denken hiermee de jongeren echt beter te kunnen helpen. “Wat ik wel weet, wat voornamelijk een verbeterpunt is: meer... méér FACT!”, aldus een medewerker van Schakenbosch.

Een belangrijk voordeel is dat medewerkers vanuit Schakenbosch die al bekend zijn met de jongeren en hun ouders door de FACT-werkwijze ‘meestromen’ naar huis of een vervolgplek. Een vast aanspreekpunt voor jongeren en ouders zorgt voor “een wat zachtere landing van de jongeren”. Verandering van situatie levert vaak al veel stress op bij jongeren. Wanneer een bekende medewerker betrokken blijft na uitstroom uit een instelling, kan dat het risico op een terugval van de

jongere verkleinen:

“Hoe je ook voorbereid bent bij een nieuwe situatie thuis of een vervolgplek, er zijn altijd zoveel dingen anders [voor de cliënt, red.] dat je teruggrijpt op oude manieren om met de situatie om te gaan. Dan is het fijn als er een vertrouwd persoon is, die je nog kent van de tijd dat het goed ging, die tegen je kan zeggen, ‘joh, je kon het toch.’” (Medewerker Schakenbosch)

Hulpverlener en jongere hoeven elkaar bovendien niet opnieuw te leren kennen. Het opbouwen van een vertrouwensband kost vaak veel tijd bij deze jongeren. Ook is het bij deze jongeren belangrijk dat er niet te snel wordt opgegeven of een traject wordt afgesloten:

“Het is een beetje bemoeizorg, FACT-medewerkers geven niet op, ze gaan nog een keertje extra en kunnen wat langer door. Het is niet van, we doen het drie maanden en dan is het klaar, zoek het maar uit. Dus dat is ook fijn aan de FACT-methodiek.” (Medewerker Schakenbosch)

Een laatste voordeel van FACT volgens medewerkers: de intensiteit van de geboden hulp kan gemakkelijk worden aangepast aan de hulpvraag.

“Het voordeel van de samenwerking is dat er gemakkelijker opgeschaald kan worden bij crises. De caseload wordt per dag besproken. Iemand kan sneller worden gezien door bijvoorbeeld de psychiater of gezinsbegeleider.”

(FACT-medewerker)

IS ER AL IETS BEREIKT OP DE BEOOGDE DOELEN VAN DE SAMENWERKING?

Welke effecten zien de geïnterviewde professionals in de eerste maanden van deze samenwerking op de beoogde doelen van de samenwerking?

Veruit het meest positief waren de professionals over de effecten ten aanzien van een betere overgang van een opname naar een ambulant traject. Wat ze merken, is dat door de inzet van FACT de overgang naar huis soepeler verloopt. Zo vertelde een professional dat voorheen bij uitstroom van een jongere eerst nog ambulante hulp moest worden geregeld:

“Dan was er bijna altijd een tussenperiode waarin de jongere al wel thuis was, maar er nog geen hulp was. Dan heb je dus een periode waarin er geen ondersteuning thuis is en dan heb je een groot risico dat het fout gaat.”

(Medewerker Schakenbosch)

Ook is door de samenwerking de overdracht tussen partijen verbeterd. Dat bevordert dat er geen informatie verloren gaat als een cliënt uit de instelling uitstroomt.

“Het elkaar kennen is een bevorderende factor. De warme overdracht, dus een tijdje met elkaar oplopen. Niet zo van, hier stopt de financiering en de volgende neemt het over.” **(Medewerker Schakenbosch)**

Op het doel ‘verminderen van het aantal opnames’ zijn nog geen effecten gemerkt. Niet zo vreemd, want in de opstartperiode van de samenwerking is met name ingezet op de uitstroom en minder op instroom. De reden hiervoor was pragmatisch: op de uitstroom hebben Schakenbosch en het FACT-team zelf meer invloed. Bij de instroom zijn meer andere partijen betrokken, zoals de crisisdienst, en is de situatie ingewikkelder. De meeste medewerkers lijken de instroom van cliënten als ‘een gegeven’ te ervaren, en hebben het gevoel hier weinig invloed op hebben.

Tot slot was er het doel ‘verkorten van de opnameduur’. Onnodig lange opnames voorkomen is wenselijk. Zowel voor de jongere zelf als uit kosten oogpunt. Maar wat leverde de samenwerking tot nu toe op voor dit streven? Enkele professionals reflecteerden hier kritisch op. Het is volgens hen de vraag wat precies ‘onnodig lang’ is. Deze geïnterviewde professionals vinden het namelijk niet altijd wenselijk om verkorte trajecten als uitgangspunt te nemen. Beter, zo stellen ze, is voorkomen dat een jongere te snel uitstroomt en later opnieuw opgenomen wordt. Eerst moeten de mogelijkheden thuis goed onderzocht en geregeld worden:

“Want anders, kan ik je zeggen, is de verblijfsduur hier kort, maar de verblijfsduur thuis nog korter en dan komt ‘ie weer terug. Dan heb ik liever dat een jongere een jaar hier zit en dan naar huis gaat, dan dat je op tien maanden

inzet, waarvan we met z’n allen weten dat ie er dan uit knalt en uiteindelijk hier terugkomt.” **(Medewerker Schakenbosch)**

PRILLE EN KWETSBARE SAMENWERKING

De samenwerking tussen Schakenbosch en de FACT-teams in Rijnmond bevond zich eind 2018 nog in de opstartfase, zo kwam ook duidelijk uit de interviews naar voren. Een deel van de professionals vindt dat ze er dan ook nog niet zoveel over te kunnen zeggen. Ook wordt tijdens deze tussentijdse peiling de samenwerking nog “erg kwetsbaar” genoemd. Dit wordt vooral zo ervaren omdat de samenwerking sterk afhankelijk is van enkele personen die hier invulling aan moeten geven. Wanneer een professional vertrekt – wat ook daadwerkelijk gebeurde in de opstartfase – valt daarmee tegelijkertijd essentiële kennis en ervaring weg.

CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

Een nauwe samenwerking tussen een jeugdzorginstelling en FACT-teams lijkt op basis van deze peiling een goed idee. De geïnterviewde professionals melden al enkele positieve ervaringen en zijn hoopvol over de mogelijkheden van deze samenwerking. Niet alle professionals bleken echter goed op de hoogte. Daarom raden we aan om meer tijd te investeren in het wederzijds kennismaken van de medewerkers van Schakenbosch en de FACT-teams. Zorg bovendien dat medewerkers duidelijk worden geïnformeerd over de samenwerking.

Een ander punt van aandacht is de kwetsbaarheid van de samenwerking, die nog teveel hangt aan enkele personen. Door meer medewerkers actief te betrekken, maak je een samenwerking steviger.

Zorginhoudelijk is één van de doelen om kortere trajecten te bevorderen. We hoorden meerdere keren terug dat professionals dit niet graag als doel op zich zien. Zij stellen dat verkorte trajecten niet altijd mogelijk zijn door de complexiteit van de problematiek van de jongeren. Blijf daarom langdurige zorg faciliteren als dit nodig is.

Hoewel de samenwerking tussen Schakenbosch en de FACT-teams nog pril en kwetsbaar was, bleek het nuttig om tussentijds ervaringen te peilen. Alleen zo kan je leren van die belangrijke eerste ervaringen en is er mogelijkheid tot aanpassing.

LEES VERDER

- <https://ivo.nl/publicaties/schakenbosch-fact-teams/>

DE SAMENWERKING TUSSEN SCHAKEN- BOSCH EN DE FACT- TEAMS VAN DE REGIO RIJNMOND

Bij de jeugdzorgplus organisatie Schakenbosch zijn jongeren in behandeling, voor wie een rechter bepaald heeft, dat er geen andere, lichtere vorm van hulpverlening meer mogelijk is. Binnen de behandeling kunnen indien nodig dwang en drangmiddelen en maatregelen ingezet worden in het kader van de ontwikkeling en de veiligheid van de jongeren.

Met de start van de transformatie in de jeugdzorg, werd het voor Schakenbosch mogelijk om naast de behandeling met verblijf ook jongeren en gezinnen ambulant te ondersteunen, nadat de jongeren uitgestroomd zijn.

Vanuit eigen ervaring en vanuit feedback van ouders en ontvangende organisaties is duidelijk, dat de overgang van jongeren naar huis of naar een andere verblijfsplek na de Jeugdzorgplus, vaak veel van het aanpassingsvermogen van de jongere vraagt. De transfer van het geleerde op Schakenbosch komt niet altijd automatisch tot stand. Zeker als het gaat om jongeren met een lichte verstandelijke beperking, die over het algemeen meer moeite hebben met het generaliseren van aangeleerd gedrag.

Vanuit deze kennis is de gedachte opgevat om de jongeren en ouders ook na het verblijf nog een tijd te ondersteunen bij het vasthouden van het geleerde. Voor de regio Rijnmond is rondom deze nieuwe manier van werken een samenwerkingsrelatie aangegaan met de FACT-teams.

De verwachting was, dat met de warme overdracht aan de FACT-teams, de overgang naar de vervolgplek vloeiender zou verlopen en de transfer van de opgedane kennis en vaardigheden naar de nieuwe situatie beter geborgd zouden zijn. Om te onderzoeken of dit idee klopt, voert de Hogeschool Leiden N=1 effectiviteitsonderzoek uit bij een aantal jongeren en hun gezinnen.

Om ook de ervaringen van hulpverleners binnen deze samenwerking mee te nemen is er vanuit het IVO onderzoek gedaan bij de betrokken hulpverleners. Op deze manier kan vanuit verschillende invalshoeken (zowel vanuit de jongere en diens gezin, als vanuit de medewerkers) informatie opgehaald worden om dit innovatieve traject te evalueren en te (blijven) verbeteren.

Het korte onderzoek geeft een voorzichtige bevestiging van ons idee. Het onderzoek heeft de tot nu toe positieve kanten belicht en geeft ook adviezen over mogelijkheden om verbeteringen aan te brengen. De eerste aanpassingen naar aanleiding van dit onderzoek zijn ook al doorgevoerd.

Voor de combinatie van het N=1 onderzoek (resultaten te verwachten in 2020) met dit onderzoek zal een goed beeld geven van de verschillende facetten van deze nieuwe vorm van hulpverlening. Op deze manier kunnen we onze hulpverlening aan jongeren en gezinnen steeds beter vormgeven.

Suzanne Punt, manager behandelzaken, Schakenbosch

'In ons vak is het van belang om te blijven reflecteren op jezelf.'

FOKKO

HOOFD STUK 5

SPECIALISTISCH AMBULANT NETWERK (SPAN) RONDOM WIJKTEAMS

Petra van de Looij-Jansen en Alex Hekelaar, senior-onderzoekers, gemeente Rotterdam

Een wijkteammedewerker: ...“ik dacht in dit gezin moet intensieve hulp komen en als je vanuit het wijkteam werkt, dan ben je van alles. Want naast de problemen met <naam jongen> waren er ook nog andere problemen die speelden. Mijn ervaring met SPAN is dat die zich concentreren op dat kind, binnen dat gezin. En die hebben niet te maken met het aanvragen van arrangementen, met schulden, met het inzetten van praktische hulp, met het aanvragen van fondsen, met nou ja het hele pakket. Plus dat zij met hele ervaren mensen werken, bijvoorbeeld vanuit Pameijer of Yulius...”

WAT IS SPAN?

SPAN is een specialistisch ambulant netwerk rondom de wijkteams met medewerkers met expertise op het terrein van jeugd- en opvoedhulp (Enver), jeugd-GGZ (Yulius) en jeugd-LVB (Pameijer). Wijkteammedewerkers kunnen een beroep doen op SPAN in situaties waarin specifieke specialistische kennis nodig is, aanvullend op de kennis van de wijkteams, en zij zelf niet in staat zijn de vereiste intensiteit of duur van de hulpverlening te bieden. Doel van SPAN is om bij te dragen aan de transformatiedoelstelling om meer kinderen en gezinnen eerder passende hulp in de eigen leefomgeving te bieden, minder door

te verwijzen en meer samenhangende hulp te bieden. SPAN is ontwikkeld met een innovatiesubsidie van de Gemeenschappelijke Regeling Jeugdhulp Rijnmond (GRJR).

PILOT EN EVALUATIE

SPAN is als pilot gestart. SPAN richtte zich voor de projectperiode op de zestien wijkteams in de gebieden Charlois, Feijenoord en IJsselmonde. De pilot van SPAN liep van 1 oktober 2017 tot en met 31 december 2018. De afdeling Onderzoek en Business Intelligence (OBI) van de gemeente Rotterdam voerde een evaluatieonderzoek uit in het kader van een Klein-maar-fijn project van de academische werkplaats ST-RAW. Doel van het onderzoek was om inzicht te krijgen in de (ervaren) meerwaarde van SPAN.

Een mix van onderzoeksmethoden is ingezet, waaronder de Effectencalculator (www.effectencalculator.nl). Met de Effectencalculator zijn tien SPAN-casussen met betrokkenen diepgaand geanalyseerd op de volgende aspecten: hulpverlening door SPAN, ervaren effecten en kosten. Ook is met deze methode nagegaan wat er gebeurd zou zijn als SPAN er niet geweest was en wat dan de ervaren effecten en kosten geweest zouden zijn.

In de projectperiode zijn 128 aanmeldingen vanuit de betrokken wijkteams bij SPAN binnengekomen. Bij 62 aanmeldingen is SPAN een traject gestart, waarmee het doel om 50-70 gezinnen te ondersteunen, gehaald is. Redenen waarom SPAN niet is gestart, zijn divers en hebben vooral te maken met het punt dat consultatie aan het wijkteam afdoende was of dat aanmelding vanuit een andere organisatie dan het wijkteam kwam.

De gezinnen die door SPAN begeleid zijn, hebben te maken met complexe (opvoedings)problemen. Ouders kunnen de opvoeding vaak niet meer aan. Er kan sprake zijn van een situatie die dreigt te escaleren of een situatie net na een crisis waar het wijkteam vervolgens mee verder moet, maar dit is niet altijd aan de orde (zie kader voor twee voorbeeldcasussen). Zestien casussen zijn in de projectperiode gestart en afgerond en 46 casussen lopen nog (peildatum 31-12-2018). Bij bijna 70% van de casussen zijn alle doelen bereikt en bij 25% zijn de doelen gedeeltelijk bereikt. De gemiddelde ondersteuningsduur was 22 weken.

VOORBEELDCASUSSEN

1. Een gezin met drie kinderen. De oudste dochter van 10 jaar heeft een gediagnosticeerde hechtingsstoornis. Ze vertoont agressief gedrag met heftige woedeaanvallen. Het gezin is na een traject van Ambulante Spoedhulp (ASH) bij het wijkteam terecht gekomen. Het gezin was ook aangemeld voor gezinsopname bij een GGZ-instelling, maar de wachttijd daar was zes maanden.
2. Een alleenstaande moeder met een zoon en dochter in de basisschoolleeftijd. Moeder kan de opvoeding van haar tienerzoon niet aan. Bij de zoon is sprake van een licht verstandelijke beperking (LVB). Hij heeft woedeaanvallen of trekt zich volledig terug, gamet veel en slaapt 's nachts te weinig. Er is sprake van toenemend schoolverzuim.

MEERWAARDE SPAN

SPAN kon bij alle casussen vrij snel starten. Vaak was dit al een week na aanmelding bij SPAN. In de meerderheid van de casussen was dit een belangrijk element omdat er volgens het wijkteam sprake was van een situatie die dreigde te escaleren of het gezin kwam net uit een crisistraject en zou vervolghulpverlening van het wijkteam krijgen. SPAN biedt wat op dat moment nodig is in het gezin en dit kan variëren in intensiteit en flexibiliteit. De multidisciplinaire samenstelling van het team maakt het mogelijk bij aanmelding en bij de wekelijkse casuïstiekbesprekingen goed in te zoomen op wat nodig is in het gezin. Hierbij wordt gebruik gemaakt van Handelingsgerichte Diagnostiek.

'Harde' uitspraken over (kosten)effectiviteit zijn op basis van de tien casussen niet mogelijk. Een groot deel van de trajecten loopt nog en daarvan zijn de effecten nog onbekend. We hebben op basis van dit aantal wel een eerste indruk kunnen krijgen. De casusanalyse laat zien dat de ervaren effecten van SPAN positief zijn. De aanname dat SPAN zwaardere hulp (bijvoorbeeld uithuisplaatsing) kan voorkomen, is aannemelijk. We zien hier op basis van de analyse van de casussen voldoende onderbouwing voor. Dat SPAN zwaardere hulp niet altijd kan voorkomen blijkt uit de uitval van twee casussen vanwege een crisissituatie.

Als SPAN er niet geweest was, zou in de meeste gevallen een arrangement ‘ambulante hulpverlening in de thuissituatie’ zijn aangevraagd. De effecten daarvan zijn lastig te benoemen omdat wijkteammedewerkers nog weinig ervaring hebben opgebouwd met deze manier van werken. Wat wel opvalt is dat wijkteammedewerkers tegen wachtlijsten bij jeugdhulpaanbieders opliepen. Het is aannemelijk dat problemen hierdoor zouden verergeren of in het ergste geval zouden escaleren, met name in situaties waarin sprake is van een dreigende crisissituatie of na een crisissituatie. Het feit dat SPAN snel kon starten, dat er intensieve hulp geboden kon worden en dat benodigde expertise aanwezig was, maken het in iets meer dan de helft van de casussen die geanalyseerd zijn aannemelijk dat de effecten van SPAN groter waren dan de referentiesituatie (‘arrangement’). SPAN is in de situaties waarin een arrangement ingezet zou worden goedkoper.

Een kanttekening bij de (kosten)effectiviteit is dat we de ervaren effecten van de referentiesituatie in veel gevallen niet vast hebben kunnen stellen omdat wijkteammedewerkers nog weinig ervaring hebben met resultaatgerichte inkoop van arrangementen. Daarnaast hebben we de ervaren effecten van SPAN vast kunnen stellen voor de periode waarin SPAN in het gezin aanwezig was. We kunnen geen uitspraken doen over de duurzaamheid van effecten, wat overigens ook voor de referentiesituatie geldt.

De tien casussen zijn volgens SPAN-medewerkers een goede afspiegeling van de casussen die SPAN in behandeling heeft genomen (qua problematiek en leeftijd van het kind). Redenen om niet deel te nemen aan het onderzoek hadden vooral te maken met het punt dat cliënten liever niet meer terug wilden kijken of dat cliënten volgens de SPAN-medewerker qua niveau (bijv. LVB) niet konden overzien wat deelname in zou houden.

SPAN VOORZIET IN BEHOEFTE WIJKTEAM

SPAN voorziet in een behoefte van het wijkteam. De kracht van SPAN is dat ze snel kunnen starten (geen wachtlijst), wat zeker bij situaties die dreigen te escaleren cruciaal is. Wijkteammedewerkers benoemen daarnaast de volgende elementen die bijdragen aan de effectiviteit: snelle beschikbaarheid, korte lijnen,

laagdrempeligheid, ‘vaste gezichten’, deskundigheid medewerkers, integrale en passende hulp, goede aansluiting bij wijkteammedewerker en gezin, ‘outreaching’ en ambulante hulp. De meerwaarde van SPAN zit ook in het multidisciplinaire karakter (jeugd- en opvoedhulp, jeugd-LVB, jeugd-GGZ, gedragswetenschapper), de tijd die beschikbaar is voor casuïstiekbesprekingen en het up-to-date houden van specialistische kennis op het terrein van jeugd- en opvoedhulp.

Het beschikkingsvrij kunnen inzetten van SPAN draagt daarnaast bij aan het beperken van administratieve lasten van de wijkteammedewerker.

CLIËNTEN ZIJN ZEER TEVREDEN

Cliënten zijn zeer tevreden over de hulp die ze van SPAN hebben gekregen. Voor het nut van de hulp geven ze als gemiddeld rapportcijfer een 9,1. Dit is beduidend hoger dan de 7,8 die minimaal tot doel was gesteld. Cliënten vinden vooral het goed kunnen luisteren, begrip kunnen tonen en handvaten geven, goed aan de hulp.

Een moeder *‘Het belangrijkste wat SPAN-medewerker afgelopen jaar heeft gedaan is dat ze er constant was als er dingen niet goed gingen. Precies wat ik nodig had, kon ze me bieden. En ik hoefde niet te wachten, van over twee weken hebben we weer een afspraak. Ze bouncen mee met wat je nodig hebt op dat moment. En dat is fijn’.*

AANBEVELINGEN VOOR BELEID EN PRAKTIJK

Op basis van het onderzoek zijn een aantal aanbevelingen voor beleid en praktijk geformuleerd.

Maak bij een eventuele uitrol duidelijk waar SPAN voor staat. SPAN is er niet primair voor een consultatievraag, maar voor een hulpvraag. Maak duidelijk welke rol voor consultatie en advisering bij gedragsdeskundige en het Expertiseteam ligt. Het is van belang SPAN blijvend onder de aandacht van wijkteammedewerkers te brengen vanwege het hoge personeelsverloop in de wijkteams. Hierbij kan gedacht worden aan ambassadeurs voor SPAN in het wijkteam of de gedragsdeskundige.

We zien de resultaten van dit onderzoek als eerste aanwijzingen voor (kosten) effectiviteit van SPAN. Voor verdere onderbouwing bevelen we aan om een nadere analyse uit te voeren op de totale groep van 62 SPAN-trajecten die in de projectperiode zijn gestart. Het is aan te bevelen om in ieder geval te kijken naar uitval, doelrealisatie en tevredenheid van cliënten. Een aanbeveling is ook om onderzoek te doen naar de langetermijneffecten van SPAN en de factoren die daarmee samenhangen.

Een aantal elementen die bijdragen aan het effect van SPAN, zijn belangrijke randvoorwaarden voor verdere implementatie. Het gaat dan om de elementen: snel kunnen starten (geen wachtlijst), korte lijnen, laagdrempeligheid, vaste gezichten en deskundigheid SPAN-medewerkers. Hoe het beschikkingsvrij inzetten van SPAN zich verhoudt tot het huidige arrangementenmodel is een belangrijk punt van aandacht. Uitgezocht moet worden hoe de voordelen van SPAN behouden kunnen blijven in deze huidige systematiek.

LEES VERDER

- Petra van de Looij en Alex Hekelaar (2019). Evaluatie Specialistisch Ambulant Netwerk (SPAN). Gemeente Rotterdam, afdeling Onderzoek en Business Intelligence, Rotterdam

TROTS OP SPAN

SPAN: een nieuwe casus bij het aanmeldoverleg. Ieder formuleert vanuit eigen expertise vragen, hypothesen en mogelijke oplossingsrichtingen. Zo maken we samen een start van de puzzel om vervolgens met het wijkteam en het gezin verder te puzzelen. Wat zal aansluiten bij deze jongen? Hoe komt het toch dat hij zulk gedrag vertoont? Ligt het aan de schulden of aan de andere problemen in het gezin?

Wat wil hij, of wat niet, en wie heeft hij daarvoor nodig? Samen komen we er wel en anders vraag ik mijn collega SPAN-er om me te helpen. Of werken we samen met de wijkteammedewerker. Misschien een fondsaanvraag zodat hij lekker kan gaan sporten als uitlaatklep?

SPAN staat dichtbij de wijkteams, naast de wijkteammedewerker. Want soms is er meer intensieve hulp nodig dan de wijkteammedewerker kan bieden. Er sluit een SPAN-medewerker aan, om een patroon te helpen doorbreken, of omdat het in een gezin niet veilig genoeg is. Maar ook omdat de ontwikkeling van kinderen dreigt te stagneren en ouders even niet meer weten hoe het verder moet. SPAN werkt aanvullend op de kennis van dat specifieke wijkteam. Als het hulpaanbod lokaal niet meer toereikend is, maar er nog niet gearrangeerde specialistische zorg aangevraagd hoeft te worden. Soms is het genoeg om te overleggen met elkaar. Dan fietst de SPAN-er even naar de wijkteamlocatie. Er wordt soms besloten om samen met de wijkteammedewerker aan hetzelfde doel te werken. Of SPAN neemt een deel van de hulp over en gaat zelf aan de slag met het gezin. Altijd blijft de wijkteammedewerker actief betrokken. Zo vormen we een arrangementsvrije schil om de wijkteams heen, ontwikkelen samen een gemeenschappelijke taal en kunnen we de zorg gemakkelijk op- en afschalen. Korte lijnen, met minimale administratieve last.

De uitkomsten van het onderzoek onderschrijven onze ervaringen vanuit de praktijk dat de aanpak van SPAN werkt. Hier zijn we trots op!

Dit onderzoek heeft ons gesterkt in onze overtuiging we door moeten gaan met SPAN en we zijn gemotiveerd om SPAN door te ontwikkelen. Specialistische hulp in een schil rondom de lokale teams in de verschillende sub-regio's, die beschikkingsvrij ingezet

kan worden door de medewerkers van het lokale team.

Verschillende zorgaanbieders die werken binnen het specialistisch ambulante veld bekijken op dit moment of zij gezamenlijk en in overleg met die sub-regio mogelijkheden zien om sub-regionaal SPAN-achtige constructies te realiseren bekostigd vanuit het transformatiefonds.

Een mooie ontwikkeling waarmee de druk op de specialistische hulp via arrangementen teruggedrongen kan worden, waarmee op maat aanvullende kennis geleverd wordt aan lokale teams en de specialistische hulp naar voren wordt gebracht, aansluitend op de lokale hulp.

Sabine Tel, projectleider SPAN, Enver

'Meedenken en meedoen bij handlingsverlegenschap van hulpverleners en gezinnen. Samen de handen in één slaan om intergenerationele overdracht van geweld te doorbreken en het best mogelijke perspectief te realiseren. Een mooiere baan kan ik me niet bedenken!'

FRANCES

HOOFD STUK 6

SUCCESVOL NAAR SCHOOL EN AAN HET WERK

KOPLOPERS KOMT OP VOOR JONGEREN MET PSYCHISCHE PROBLEMEN

Interview met **Frans Spierings**, projectleider Koplopers en directeur Kenniscentrum Talentontwikkeling Hogeschool Rotterdam en leden van het Koplopersteam, door Fenny Brandsma.

Zorgen dat jongeren met psychische problemen succesvol kunnen meedoen in het onderwijs (mbo en hbo), het welzijn en op de arbeidsmarkt. Dat is het doel van Koplopers, een project van gemeente Rotterdam, Hogeschool Rotterdam en Hogeschool Inholland. Koplopers krijgt subsidie van ZonMw. Nu vallen jongeren met psychische problemen nog onnodig vaak uit.

INHOUD EN WAARDERING KENNISATELIERS

Koplopers is een bijzonder project, omdat jongeren met psychische problemen het zelf vormgeven en uitvoeren. Zij doen dit onder begeleiding van onderzoekers van Kenniscentrum Talentontwikkeling van Hogeschool Rotterdam. De jongeren zijn van het begin tot het eind betrokken bij de sturing en uitvoering. Met als uitgangspunt: psychische kwetsbaarheid bespreekbaar maken. En samen met gesprekspartners onderzoeken wat de knelpunten en succesfactoren zijn in de participatie van jongeren met psychische problemen, in het onderwijs en het werk. Alles met als doel de participatie van jongeren met psychische problemen te bevorderen.

ERVARINGSVERHALEN EN 'BEST PRACTICES'

De kern van Koplopers is dat jongeren met een psychische kwetsbaarheid in gesprek gaan met andere jongeren, maar ook met leerkrachten en bestuurders. Zij delen hun ervaringen en denken met hun gesprekspartners mee over wat er nodig is aan zorg, aandacht en maatregelen om ervoor te zorgen dat ook jongeren met een psychische kwetsbaarheid hun opleiding kunnen volgen en afmaken. De opbrengsten van het project zijn veel ervaringsverhalen en 'best practices' voor het voortgezet en hoger onderwijs.

FLEXIBILITEIT EN BEGELEIDING OP MAAT

Waarom Koplopers nodig is? Het gaat om relatief veel jongeren en studenten; 20% van de mensen in Nederland heeft een psychische kwetsbaarheid en van de jongeren tussen de 13 en 17 zelfs 22%. In het hbo geeft 16% van de studenten aan dat er 'iets' aan de hand is. Bij 40% daarvan gaat het om autisme of ADHD. Tim Knoote, een van de Koplopers: 'Ik merk nog steeds dat de docenten en degenen die verantwoordelijk zijn voor het onderwijssysteem geen idee hebben hoe ze met je moeten omgaan'. Vaak verschilt het per persoon en per situatie welke gevolgen de psychische kwetsbaarheid heeft op het studeren. 'Iedereen kan iets anders nodig hebben', aldus Marijke Winters, docentonderzoeker voor Hogeschool Rotterdam en coach van de jongeren. 'Toch stoppen we nu vaak alle studenten in dezelfde mal. Stel dat iemand vertraagt of even afhaakt, dan bestaat de kans dat iemand van school gestuurd wordt, omdat dat dan volgens de regels van de school is. Terwijl je met flexibiliteit en begeleiding op maat misschien bereikt dat iemand zijn opleiding wel afmaakt.'

MEETBAAR EN ZICHTBAAR

Koplopers loopt van begin 2017 tot eind 2019. 'Het is een voorbeeld van 'participative action research', vertelt Frans Spierings, directeur Kenniscentrum Talentontwikkeling, lector Opgroeien in de stad en eindverantwoordelijke voor Koplopers. 'Dit is een project met een flinke uitdaging, want hoe maak je de resultaten van het bespreekbaar maken meetbaar? En hoe zorg je dat het project de participatie van deze doelgroep bevordert? Mede daarom ligt onze samenwerking met Werkplaats Sociaal Domein Zuid-Holland-Zuid voor de hand. De Werkplaats richt zich ook op welzijn en kiest vaak voor actieleren en

actieonderzoek.' Een belangrijk thema binnen Koplopers is ook diversiteit. De Koplopers hebben uiteenlopende psychische klachten en allemaal een andere maatschappelijke en culturele achtergrond.

ONDERZOEKSRESULTATEN DELEN

De kern van Koplopers zijn zes studenten in het mbo en hbo. De Koplopers nemen zelf het initiatief: zij maken de afspraken, overleggen met geïnteresseerde partijen en bepalen de inhoud van de bijeenkomsten. Tot de zomer van 2019 zijn de Koplopers bij 65 activiteiten geweest: bijeenkomsten op scholen met leerlingen, docenten en bestuurders, maar ook zorgconferenties of programma's op de landelijke radio en tv. In totaal hebben zij ruim duizend mensen bereikt. Marijke Winters: 'Omdat de jongeren op scholen met alle lagen hebben gesproken, hebben zij zicht op wat er nodig is om knelpunten op te lossen. Een van de jongeren heeft bijvoorbeeld een checklist gemaakt voor gesprekken met andere jongeren met psychische problemen. Met die checklist kun je belemmerende en bevorderende factoren rond herstel in kaart brengen.'

Op de Willem de Kooning Academie heeft Koplopers samen met studenten Social Work en de masteropleiding pedagogiek onderzoek gedaan naar de participatie, uitval en psychische weerbaarheid van studenten. Dit heeft allerlei ideeën opgeleverd voor het door-ontwikkelen van de ondersteuningsstructuur van de opleiding. Vanuit Koplopers worden de resultaten gedeeld door de onderzoeksverslagen en presentaties te publiceren. Wederkerige en gelijkwaardige samenwerking

'Het is een uniek project', vervolgt Frans Spierings. 'De jongeren zoeken steeds wederkerige en gelijkwaardige samenwerking, waarbij de mentale kwetsbaarheid geen diskwalificatie betekent. Dat je depressief, bipolair of af en toe extreem angstig bent en daarvoor behandeld wordt, betekent niet per definitie dat je minder presteert. En ook dan wil je net zo graag meedoen als elke andere student. Inmiddels zien we een duidelijke rode draad in wat daarvoor nodig is in het onderwijs: op maat begeleiden, de regie bij de student leggen, uitzonderingen maken en een houding van hoop en optimisme hebben. Daarvoor zijn meer openheid en gesprekken tussen studenten en docenten en tussen studenten

en studieloopbaancoaches nodig. We moeten nog preciezer naar elkaar luisteren.’ ‘Niet alle mensen met een depressie liggen steeds op bed’, legt Koploper Thaisja Suart uit. ‘Als je een psychische kwetsbaarheid hebt, gaat het vaak op en neer met je. Dan helpt het als docenten je soms extra ruimte geven om iets in te leveren of een keer niet mee te doen met een activiteit, zonder dat dit direct negatieve consequenties heeft. Wij merken steeds weer hoe belangrijk het is om de beelden die mensen hebben van psychische kwetsbaarheden te bespreken. Om te vertellen hoe het is om met zo’n kwetsbaarheid te leven. En wat dan helpt om wel mee te doen in het onderwijs en de samenleving. Zo normaliseren we de labels.’

KWETSBAAR DURVEN OPSTELLEN

In Koplopers gaat het om kwetsbaarheid en kracht tegelijk. Frans Spierings: ‘Dat zijn twee kanten van dezelfde medaille. Het draait steeds om openheid en zaken bespreekbaar maken, oog voor de menselijke maat hebben en ervoor zorgen dat jongeren met psychische kwetsbaarheden goed kunnen meedraaien, op school en in andere organisaties. Als dat lukt, zie je dat wat bij de kwetsbaarheid van jongeren hoort, tegelijkertijd ook hun kracht is. Want met hun openheid daarover bereiken zij meestal dat hun gesprekspartners zich ook open en kwetsbaar durven opstellen.’

‘In de meeste bijeenkomsten draait het om “raken”, vertelt Tim Knoote. ‘Als onze verhalen en vragen de deelnemers raken, gaat er als het ware iets open bij de ander en ontstaat er ruimte. Als je ziet dat dat gebeurt, heb je het als Koploper goed gedaan. Want als iemand geraakt wordt, wordt er iets in beweging gezet.’ ‘Het is zo belangrijk dat taboes en vooroordelen doorbroken worden’, voegt Marijke Winters eraan toe.

EXTASE

Tim Knoote weet zelf wat het is om terug naar de kern te gaan. ‘Na de havo volgde ik de hbo-opleiding gezondheidszorg en technologie. Ik was daar niet erg gemotiveerd voor; ik was vooral bezig met identiteitsvraagstukken, zoals zo veel jongeren. Ik deed weinig aan mijn studie en drukte veel weg. Een stage in Ghana zag ik als een nieuw begin: daar ging ik mezelf vinden. Maar dat liep anders. Ik

slikte malariapillen en was voor het eerst echt op mezelf. Daardoor stond ik erg open voor prikkels. Tel daar de stress van de reis en de cultuurshock bij op en ik werd hyper, later “psychotisch.” Ik kreeg naar mijn idee de boodschap van een hogere macht dat ik hier op aarde was om mensen te helpen en dat ik dat al goed deed. Ik belandde in een soort extase. De omgeving zag dat het niet goed met mij ging en uiteindelijk kwam ik terecht bij een kliniek waar ze me platgespoten hebben. Na drie weken ben ik overgevlogen naar Nederland en in een gesloten inrichting opgenomen. Uiteindelijk heb ik de medicijnen afgebouwd en ging het beter.’

ERVARINGEN INZETTEN

‘In 2015 kreeg ik een terugval’, vervolgt Tim. ‘Maar in 2016 heb ik toch mijn opleiding afgerond, na zes jaar. Ik wilde anderen helpen met mijn ervaringen en heb daarom in 2017 Howie the Harp gedaan, een eenjarige opleiding tot ervaringsdeskundige in de psychiatrie. Daarin leerde ik hoe ik mijn ervaringen kan inzetten om jongeren met psychische problemen te ondersteunen. Ik ben heel dankbaar voor hoe het nu met me gaat. Ik werk in de GGZ, draai mee in Koplopers en ik werk voor Psychosenet. Daar schrijf ik blogs voor en ik doe mee met het project Personen met verward gedrag in Krimpen aan de Lek. Aan Hogeschool Rotterdam heb ik meegeschreven aan de minor Connect, over omgaan met verwarde mensen. Mijn ervaring is dat docenten het vaak lastig vinden om goed met je om te gaan als je psychische problemen hebt, zeker als je als student je eigen behoeften niet goed kunt uitspreken. Het onderwijssysteem is daar ook niet op ingericht; het is geen zorgsysteem. Het kan je als student dan bijvoorbeeld helpen om in een trager tempo te studeren. Of na een tijdelijke break de draad weer te kunnen oppakken. Dat is nu vaak nog lastig te organiseren. Met Koplopers hoop ik daarin verandering te brengen.’

ANALYSE

‘In de laatste fase van Koplopers maken we een analyse van belemmerende en bevorderende factoren waar jongeren met een psychische kwetsbaarheid tegenaan lopen bij hun participatie in de samenleving’, besluit Frans Spierings. ‘Verder schrijven we een goede, overdraagbare strategie om ervaringsdeskundigheid, zoals

bij Koplopers, ook elders te kunnen inzetten. Tegelijkertijd zoeken we middelen om het Jongerenteam van Koplopers voort te zetten, bijvoorbeeld in het project 'De kracht van kwetsbaarheid', dat is gericht op peer-to-peer-hulp in het voortgezet onderwijs.

LEES VERDER

- <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/onderzoek/projecten-en-publicaties/talentonwikkeling/inclusie/koplopers/projectbeschrijving/>

INDRUKWEKKENDE COMBINATIE VAN KWETSBAARHEID EN KRACHT

Met het koplopers onderzoeksproject hebben we een interessant traject doorlopen. Het was een indrukwekkende ervaring om te zien hoe deze jongeren worstelen om hun opleiding te doorlopen en hun plek te vinden. Behalve hun kwetsbaarheid zag ik ook hun kracht; in creativiteit, zelfinzicht en doorzettingsvermogen. Vanuit beleidsoptiek zijn er vier onderwerpen die ik naar aanleiding van het project wil benadrukken.

Leren door los te laten

'Beleid is het stellen van doelen, middelen en een tijdpad in onderlinge samenhang. Liefst zijn plaats en tijd omschreven'. In het project koplopers hebben we eigenlijk andersom gewerkt omdat we niet wisten wat een goede aanpak zou zijn. We hebben gemerkt dat het 'echt loslaten' en kijken waar de jongeren mee komen niet makkelijk is. Dit maakte defensieve en soms paternalistische opvattingen bij organisaties los. Ook dit is onderdeel van een leerproces en een opgave voor professionele organisaties hoe zij het beste kunnen aansluiten bij de behoefte van hun doelgroep.

Zorg en onderwijs hebben hetzelfde doel

Als gemeente zouden we meer kunnen inzetten op combinaties van opleiding én zorg in plaats van dit als gescheiden werelden te beschouwen. In de behandeling en ondersteuning van deze jongeren zou er meer aandacht moeten zijn voor de vraag hoe je nu het beste – met een kwetsbaarheid – je opleiding kan volgen. Een zinvolle dagbesteding en aan je toekomst werken draagt óók bij aan herstel en stabilisatie. De keerzijde is dat het ook een bron van stress kan zijn (veel prikkels, presteren). Kortom het is een dunne lijn waar deze jongeren op balanceren en dat vraagt veel kennis en geduld van de professionals die jongeren lesgeven, begeleiden en behandelen. Hier ligt een opgave in opleiding en het delen van kennis.

Het gaat niet vanzelf

Organisaties in onderwijs en zorg hebben vaak in hun visie opgenomen dat inclusiviteit en diversiteit belangrijke kernwaarden zijn. We hebben in het onderzoekproject gezien dat dit niet vanzelf gaat. De diversiteit van jongeren en hun problematiek is groot en maatwerk is makkelijk gezegd maar laat zich moeilijk organiseren. Van een onderwijsinstelling vraagt dit actief beleid

en samenwerking met partners in zorg en begeleiding. Voor de gemeente ligt hier een opgave om bij aan te sluiten.

Acceptatie en professionalisering van ervaringsdeskundigen

Het onderzoeksproject heeft laten zien dat ervaringsdeskundigen een duidelijke positie in hulp en begeleiding hebben verworven. Het is een belangrijke schakel gebleken om jongeren met kwetsbaarheden te bereiken en aandacht te vragen voor hun behoeften. We hebben inzicht gekregen in wat het van een onderwijsinstelling vraagt om deze groep jongeren te bereiken, en wat het vraagt van de zorg-infrastructuur. De afgelopen jaren is de professionalisering van ervaringsdeskundigen doorgezet, onder andere met HBO en MBO leerroutes. Ik denk dat deze ontwikkeling een bijdrage kan leveren in het 'zo gewoon mogelijk' laten meedoen van jongeren met een kwetsbaarheid. Dit sluit weer mooi aan bij het gemeentelijke beleid om de participatie van kwetsbare groepen in de maatschappij te vergroten.

Jurriën Heydelberg, MPM, senior beleidscoördinator jeugd

Gemeente Rotterdam, Maatschappelijke Ontwikkeling, afdeling jeugd

'Ik durf kwetsbaar te
zijn. Kwetsbaarheid is
mijn kracht.'

GABRIËLLE TUINFORT

HOOFD
STUK 7

HET BELANG VAN VEILIGHEIDSFACTOREN

Brigit Rijbroek, promovenda ESHPM/EUR, Projectleider gedwongen kader NJI.
Geïnterviewd door Rob van Es

Het onderzoek 'Child protection cases, one size fits all? Cluster analyses of risk and protective factors' (mei 2019) is een studie van de afdeling Health Policy & Management van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Psycholoog Brigit Rijbroek deed dit onderzoek samen met Mathilde M.H. Strating, Helena W. Konijn en Robbert Huijsman.

Deze studie is onderdeel van Rijbroeks promotie-onderzoek. Dat onderzoek gaat over hoe je in de Jeugdbescherming na kan denken over goede kwaliteit van zorg. Rijbroek werkt voor het Nederlands Jeugd Instituut en houdt zich daar bezig met de vormgeving van hulpverlening in een zogeheten 'gedwongen kader'.

INTRO

Misbruik en mishandeling van kinderen staat hoog op de agenda van organisaties die deze kwetsbare groepen willen beschermen. Toch is niet helemaal duidelijk hoe de aanpak van dit probleem werkt. Onderzoekers maken aannemelijk dat er winst te behalen valt als de potenties van een gezin beter worden benut. Dat klinkt heel vanzelfsprekend, maar dat is het in de praktijk nog niet. Zo blijkt uit de studie van Rijbroek en mede-onderzoekers. Zij analyseerden 250 cases waarbij families onder toezicht gesteld zijn van de jeugdbescherming. De cliëntendossiers van een grote zorginstelling vormden de basis. Daarbij werden met name risico- en beschermende factoren geanalyseerd. Risicofactoren in kaart brengen is niet nieuw. Het is de standaard manier van werken bij het kiezen van interventies door hulpverleners. Dat nu ook beschermende factoren in kaart zijn gebracht en dat die afgewogen worden tegen de risicofactoren is wél nieuw. En biedt perspectief op betere resultaten.

RISICOFACTOREN

Uitgaande van de aanname dat de behandeling beter kan, ligt het probleem met name in het perspectief van de organisaties die de behandeling op zich nemen, zo blijkt uit het onderzoek.

Het perspectief van de Jeugdbescherming is van oudsher gericht op de risicofactoren. Op basis van deze factoren wordt het probleem geïnventariseerd en wordt hulp toegewezen.

Met de risicofactoren is een grove driedeling te maken: risicofactoren vanuit het kind, vanuit de verzorgenden en vanuit de omgeving.

Hoewel factoren op kindniveau de waarschijnlijkheid van mishandeling kunnen beïnvloeden, blijkt toch dat de factoren die direct met verzorgenden te maken hebben, veruit de grootste bijdragen zijn aan het risico op kindermishandeling.

Rijbroek *‘Onze studie laat zien dat lang niet alle kinderen binnen de Jeugdbescherming meervoudige problematiek (31 %) hebben. Een andere kwetsbare groep is de kinderen uit gezinnen met sociaal economische problemen (13%). Deze groep heeft forse problemen en daarnaast ook minder kans op beschermende factoren en een korte begeleiding bij de jeugdbescherming. Dit kan komen doordat de problemen zich vaak buiten het bereik van de jeugdhulp bevinden, wat passende hulp moeilijk maakt, maar het maakt deze kinderen wel bijzonder kwetsbaar.’*

Maar daarnaast zijn er ook twee groepen die minder kwetsbaar lijken, namelijk kinderen in gezinnen met grote levensgebeurtenissen (16%) of pedagogische problemen (12%). Vooral de kinderen uit gezinnen met sociaal-economische problemen zijn kwetsbaar.

BESCHERMENDE FACTOREN

Beschermende factoren zijn factoren die niet uitgaan van risico's en problemen, maar van mogelijkheden en oplossingen. Denk aan een positieve persoonlijkheid, goede ervaringen op school, een aantrekkelijke verschijning, goede verhoudingen met een volwassene, sociale vaardigheden. Het zijn stuk voor stuk voorbeelden van aanknopingspunten die iemand uit de vicieuze cirkel

kunnen halen en waarmee per saldo ook het risico van kindermishandeling is te verkleinen. Het complex aan beschermende factoren biedt met name handvatten voor empowerment.

Rijbroek *‘Het integreren van empowerment in de kinderbescherming kan leiden tot minder gevallen van mishandeling en kan kinderen helpen beter om te gaan met de situatie.’*

Deze focus op empowerment sluit aan bij de Jeugdwet van 2014.

Deze studie is een van de eerste die de beschermende factoren op een rij zet. Dat is van belang, want over die beschermende factoren en de rol die ze bij de behandeling kunnen spelen, is nog weinig bekend.

Rijbroek *‘Onze studie laat zien dat de kinderen en gezinnen binnen de jeugdbescherming vaak beschikken over beschermende factoren. In 39% van ons onderzoek gaat het zelfs om meerdere beschermende factoren te gelijk. Deze sterke kanten van de gezinnen kunnen dus benut worden om zelf de problemen op te lossen. In nog eens 28% zijn er basale beschermende factoren aanwezig en deze kunnen dus gemakkelijk uitgebreid worden naar veelvuldige factoren. Het gebruiken van beschermende factoren in de oplossing voor een ondertoezichtstelling is nog nieuw. Wij pleiten voor een uitbreiding van het reduceren van risicofactoren en naar het evenzeer inzetten van beschermende factoren.’*

OPLOSSEN VAN EEN DEFECT

Dat in de praktijk behandelaars zich op risicofactoren baseren bij het kiezen van interventies, is zeker niet uniek voor de jeugdzorg.

Rijbroek *‘We zijn in de Nederlandse zorg vooral bezig met het oplossen van een probleem. Echter de achtergrond is zelden ‘one issue’. Meestal gaat het om een stapeling van factoren die ook nog eens op elkaar inspelen. Dat web van problemen is niet één pot nat, er zijn patronen in te ontdekken. Als je daar op*

inspeelt, is de kans groot dat we de begeleiding van kinderen en gezinnen met een OTS succesvoller kunnen begeleiden. Zeker als we daarin ook nog eens gebruik maken van de beschermende factoren van het kind en gezin.'

Het tij is hier en daar voorzichtig aan het keren in de Jeugdzorg, maar ook in de Nederlandse ziekenhuizen bijvoorbeeld. Met voedingsadviezen in plaats van medicatie en met leefstijlverandering in plaats van een operatie. Dat kan natuurlijk lang niet altijd, maar waar het wel kan, is een wereld te winnen. Rijbroek stelt dat binnen de jeugdbescherming het inspelen op beschermende factoren en op empowerment ook een 'game changer' gaat zijn. Het vergt daarbij een andere vorm van casemanagement, een van samen met het kind en gezin nadenken over beste oplossingen voor hen.

BREDER SPECTRUM VAN PROFESSIONALS

Het is noodzakelijk om hulpverleningsnetwerken op te zetten voor elke subgroep.

Rijbroek *'het werken met specifieke problemen vraagt om een specifiek netwerk, maar het werken met verschillende leeftijden ook. Een kind in de leeftijd 0 – 5 heeft een andere hulpvraag dan een kind van 13 of ouder. Het loont om professionals te laten specialiseren in een leeftijdsgebied zodat zij een sterk netwerk kunnen maken die de leeftijdsgroep het beste kan dienen.'*

Casemanagement moet zich bij dit alles niet beperken tot de professionals in de zorg, zo vinden de onderzoekers van deze studie. Ook professionals uit de sociaal-economische wereld zouden in voorkomende gevallen betrokken moeten worden. Waar bijvoorbeeld blijkt dat huisvesting of schulden een rol spelen in het complex aan factoren achter de mishandeling, moeten in de behandeling ook die organisaties worden betrokken. Een integrale aanpak is daarmee een niet weg te denken succesfactor bij de behandeling op basis van beschermende factoren. In deze lijn zit logischerwijs nog zo'n noodzakelijke voorwaarde: de dialoog tussen onderzoekers, zorgprofessionals, beleidmakers en cliënten.

Rijbroek *'Overleg en afstemming tussen de verschillende beroepsvelden is een voorwaarde om kennis en ervaringen van alle betrokkenen om te gebruiken voor de constante verbetering van het casemamagent. De verscheidenheid aan cliënten maakt het logisch in te spelen op de uiteenlopende behoeften van mensen die bij de kinderbescherming bekend zijn.'*

Zonder die afstemming komt de behandeling vanuit beschermende factoren niet goed uit de verf, is de boodschap van de onderzoekers.

MICHELLE VAN TONGERLOO

Het is geen onderdeel van deze studie, maar het onderstreept wel de pleidooi voor een integrale benadering: de ervaringen van de Rotterdamse huisarts Michelle van Tongerloo in haar huisartsenpraktijk op Zuid. Van Tongerloo beschreef haar ervaringen in het online tijdschrift 'Vers Beton'. Het verhaal verscheen onlangs in verkorte vorm in De Correspondent.

Van Tongerloo *'Kwetsbare kinderen worden kwetsbare ouders die weer kwetsbare kinderen krijgen. Armoede is een voedingsbodem voor slecht ouderschap. Een hele trits aan niet-samenwerkende instellingen moet het probleem tegengaan. Opvoedpoli's bij consultatiebureaus, Bureau jeugdzorg en het Centrum voor Jeugd en Gezin. Als huisarts weet ik al niet bij wie ik moet aankloppen, laat staan dat een alleenstaande moeder dat weet.'*

SLIMME DATA VERZAMELEN

De integrale benadering waarbij eveneens disciplines van buiten de zorg een rol spelen in de behandeling, zoemt steeds duidelijker rond in het hulpverleningscircuit. Maar feit is ook, constateert Rijbroek, dat in de praktijk de integrale benadering in Nederland nog in de kinderschoenen staat.

Rijbroek *'Als we werkelijk integraal willen werken, zullen we het kind en het gezin centraal moeten stellen in onze hulpverlening. Niet de structuur of het geld is dan meer leidend, maar het vergroten van gezondheid en welzijn van het kind en het gezin. Het kind en het gezin beter leren kennen door*

essentiële informatie over hen te verzamelen en ze daarnaast ook te vragen naar hun hulpvraag is daarbij van belang. Dat vraagt om slim nadenken in onze monitoring, want we willen niet te veel maar zeker ook niet te weinig registreren. Sommige data kan geharmoniseerd verzameld worden, verdiepende informatie kan via wetenschappelijk onderzoek worden vergaard.'

BENCHMARKEN

Dit is een onderzoek binnen de cliëntdossiers van één grote instelling in een grote stad. Maar dit speelt ongetwijfeld ook in andere grote en zelfs kleine steden, zo schat Rijbroek in. Het blijft vooralsnog bij een aanname. Ook kan er niets met zekerheid worden gezegd over de situatie buiten de grote steden. Als de uitkomsten van goed ingekaderd kwantitatief onderzoek elders ook tot conclusies leiden die afwijken van wat gangbaar in een behandelpraktijk, is het verleidelijk om dit soort onderzoeken geografisch gezien te verbreden.

Rijbroek *'Landelijk is dit nu allemaal nog niet geharmoniseerd. Om met elkaar te kunnen vergelijken en uitspraken te kunnen doen op landelijk niveau is dat waar we wel naartoe moeten werken.'*

HANDSCHOEN

De studie van Rijbroek haar collega's is actueel omdat het tegelijkertijd iets zegt over de gangbare praktijk en omdat het met de geboden alternatieven in lijn is met de nieuwe Jeugdwet. Voor de vervolgstap van theorie naar de praktijk kunnen wetenschappelijke onderzoekers niet zoveel doen.

Rijbroek *'De wetenschap is geen probleemeigenaar. Wat nodig is, is dat we nu met elkaar in gesprek gaan over wat nu een volgende stap is. Ik zou zeggen: wie pakt de handschoen op? Ik doe mee!'*

LEES VERDER

- Brigit Rijbroek, Mathilde M.H. Strating, Helena W. Konijn en Robbert Huijsman (2019). *Child protection cases, one size fits all? Cluster analyses of risk and protective factors*. Child Abuse & Neglect 95, 104068

EMPOWERMENT
MAAKT RISICO OP
KINDERMISHANDE-
LING KLEINER

Voor een onderzoek wordt (logischerwijs) vaak gezocht naar meetbare factoren.

Ik denk dat ook de niet- of slecht meetbare factoren een belangrijke rol spelen bij kindermishandeling.

Zoals je in een gesprek kunt kijken naar het inhouds- en het betrekkningsniveau, kun je bij kindermishandeling kijken naar:

- meetbare factoren als risicofactoren en beschermingsfactoren en
- niet of slecht meetbare factoren zoals overlevingsstrategieën van de afzonderlijke gezinsleden en de daardoor gestuurde dynamiek in een gezin.

Waarbij de niet meetbare factoren getriggerd kunnen worden door de risicofactoren. Ik onderschrijf het belang van de beschermingsfactoren omdat die, zoals in het onderzoek benoemd wordt, een rol kunnen spelen bij het doorbreken van de cirkel (dynamiek, onderliggende patronen).

Alleen het oplossen van risicofactoren (triggers) is over het algemeen niet meteen het oplossen van de kindermishandeling. Omdat onderliggende patronen wel getriggerd kunnen worden door bijvoorbeeld schulden, maar eenmaal aan de gang, niet stoppen wanneer de trigger is gestopt (de schulden zijn opgelost).

Daarvoor heb je juist die beschermende factoren nodig. Maar naast de focus op zowel risico- als beschermingsfactoren zou ik de noodzaak van een systeemgerichte kijk en aanpak van onderliggende patronen nog apart willen benoemen. In het onderzoek (zoals in het stuk wordt benoemd) wordt verder gepleit voor integraliteit, door onder meer afstemming tussen onderzoekers, zorgprofessionals, beleidsmakers en cliënten.

Daarnaast voor een breed spectrum, een bredere inzet dan alleen zorginstellingen.

Ik zou daarbij willen aanvullen dat we dat brede spectrum en die integraliteit ook nodig hebben in onze blik op de aanpak van kindermishandeling.

Door de schaalgrootte in Rotterdam worden taken gefragmenteerd uitgezet. Dit heeft tot gevolg dat deeldoelen, doel op zich worden, waardoor de integrale aanpak verdwijnt.

Vakinhoudelijke drijfveren verdwijnen wanneer het doel is om de enorme hoeveelheid meldingen die bij Veilig Thuis Rotterdam Rijnmond binnen komen, te stroomlijnen in processen. Terwijl dat laatste wel noodzakelijk is.

‘De inhoud’ wordt daarbij dan even uit het oog verloren en bestempeld als exclusief iets van de professionals in de uitvoering. Alsof het een te isoleren fenomeen is.

Terwijl wat mij betreft de inhoud en de daarbij behorende vakkennis bij iedere beslissing als ijkpunt zou moeten fungeren. Schaalgrootte maakt dit tot een complex uitgangspunt. Ik heb niet de oplossing, maar zou ervoor willen pleiten om een vorm te vinden die schaalverkleining organiseert, waardoor er weer ruimte komt voor multidisciplinair werken op alle niveaus binnen het vakgebied. Te denken valt aan multidisciplinaire teams huiselijk geweld en kindermishandeling op gebiedsniveau, die in nauwe samenwerking met de bestaande wijkteams, meer en snellere slagkracht hebben en het genoemde brede spectrum kunnen inzetten.

Cocky Ruitenberg, expert huiselijk geweld Expertiseteams Gemeente Rotterdam

‘Het nieuwsgierig zijn naar de levensverhalen van de ouders en kinderen die onze begeleiding vragen, de dingen die hen dwars zitten, welke belangen worden er voor hen geschaad, hoe kunnen ze meer leven naar wie ze willen zijn in relatie tot zichzelf en anderen en het samen op pad gaan wat voor hen en hun dierbaren passende oplossingen kunnen zijn, blijft na minstens 30 jaar hulpverlening een machtig mooi en boeiend proces. Dit alles volgens mijn mijn visie dat tijgers/problemen niet bevochten dienen te worden, maar op de thee worden gevraagd voor een gesprek en het probleem het probleem is en niet het probleem de mens.’

HOOFD STUK 8

SAMEN LEREN EN SAMEN INNOVEREN IN KLEINSCHALIGE LOKALE NETWERKEN

EERSTE OPBRENGSTEN VAN HET REGIONAAL LEERNETWERK JEUGD

Inge Bramsen, senior onderzoeker, Kenniscentrum zorginnovatie, Hogeschool Rotterdam

Eva Wingelaar-Loomans, senior onderzoeker, Kenniscentrum zorginnovatie, Hogeschool Rotterdam

Carolien Holst, waarnemend projectleider werkgroep Ouders in Actie, CJG Rijnmond

Hanneke Torij, lector Verloskunde & geboortezorg, Hogeschool Rotterdam

Wilma Jansen, coördinator ST-RAW, Gemeente Rotterdam.

Mieke Cardol, lector Disability studies Kenniscentrum zorginnovatie, Hogeschool Rotterdam

Sinds de decentralisatie van het sociaal domein wordt van jeugdigen, gezinnen en professionals een andere manier van samenwerken gevraagd. Dit vraagt om innovaties op het gebied van onderwijs, onderzoek en praktijk. Hoe kunnen we die bewerkstelligen? Enerzijds is er wetenschappelijke kennis, waarvan onderwijs en praktijk kunnen profiteren. Anderzijds zijn lokale, contextuele kennis, ervaringen van jeugdigen en gezinnen, en professionele expertise nodig voor implementatie en (door)ontwikkeling van nieuwe kennis en methodieken.

Een manier om te innoveren is door van begin af aan nauw samen te werken met jeugdigen, gezinnen, professionals, studenten en docenten, en daarmee hun expertise en kennis te verbinden aan wetenschappelijke kennis. Op deze manier ontwikkelen alle partijen eigenaarschap over nieuwe kennis en methoden, wat de kans vergroot dat deze kennis wordt toegepast. Ook kan op deze manier meer maatwerk en een betere aansluiting met de doelgroep worden bereikt.

Het Regionaal Leernetwerk Jeugd heeft de afgelopen tijd op deze kleinschalige manier aan innovatie gewerkt door drie 'best practices' centraal te stellen, waarbij er zowel binnen als tussen 'best practices' samen geleerd wordt. De drie 'best practices' zijn:

1. De Blauwdruk Psychosociale Zorg en Samenwerking met Veilig Thuis ondersteunt geboortezorgprofessionals om de zorg voor kwetsbare zwangeren te structureren.
2. Mijn Pad helpt jongeren om stap-voor-stap hun pad uit te stippelen voor de toekomst. De professional is volgend, geeft jongeren ruimte om de leiding te nemen.
3. Ouders in actie is een groep enthousiaste, speciaal getrainde ouders die andere vaders en moeders bij elkaar brengen om te praten over de opvoeding van hun kinderen.

In dit hoofdstuk staan de drie 'best practices' centraal en enkele eerste opbrengsten en successen die zijn behaald. We sluiten af met enkele conclusies en wensen voor de toekomst.

BLAUWDruk PSYCHOSOCIALE ZORG EN SAMENWERKING MET VEILIG THUIS

De Blauwdruk Psychosociale Zorg en Samenwerking met Veilig Thuis, is ontwikkeld door het regionaal consortium zwangerschap en geboorte Zuidwest Nederland. De Blauwdruk is ontwikkeld om de zorg voor kwetsbare zwangeren te structureren en de samenwerking tussen geboortezorgprofessionals en Veilig Thuis te verstevigen. De Blauwdruk ondersteunt geboortezorgprofessionals bij het verlenen van zorg aan kwetsbare zwangeren tot aan het moment van de bevalling.

De overdracht van zorg tussen geboortezorgprofessionals (verloskundigen, gynaecologen, kinderartsen en kraamverzorgenden) en jeugdprofessionals (jeugdarts, jeugdverpleegkundige) maakt nog geen onderdeel uit van de werkwijze, terwijl de zorg voor de kwetsbare kraamvrouw en haar gezin niet ophoudt. In de werkgroep de Blauwdruk verkennen we daarom de behoeften die betrokken

partijen hebben bij het overdragen van zorg vóór en na de bevalling. Welke rol heeft de kwetsbare zwangere of net bevallen vrouw bij de overdracht van haar dossier? Welke informatie is voor de jeugdverpleegkundige van belang om de kwetsbare moeder en haar baby goed te kunnen ondersteunen? Een vierdejaarsstudent van de opleiding Social Work van Hogeschool Rotterdam zal in het najaar interviews afnemen met een verloskundige, een gynaecoloog, een kraamverzorgende, een CJG verpleegkundige, een kwetsbare zwangere en een kwetsbare kraamvrouw om hun behoeften tijdens de overdracht van zorg in kaart te brengen. Daarnaast ontwikkelen studenten die deelnemen aan de interdisciplinaire minor Urban Health Project een korte film over de overdracht van zorg vóór en na de bevalling. In deze film staat het perspectief van de kwetsbare zwangere en de kwetsbare kraamvrouw centraal.

De inzichten die in de werkgroep worden opgedaan, door samen met studenten, docenten, geboortezorg- en jeugdprofessionals te werken aan het optimaliseren van de overdracht van zorgverlening vóór en na de bevalling, zullen gebruikt worden om te kijken op welke manier de overdracht van zorgverlening vóór en na de bevalling kan worden opgenomen in de Blauwdruk.

MIJN PAD

Om Mijn Pad een duurzame plek te geven in het werkveld is in samenwerking met de Horizon Academie een train-de-trainer ontwikkeld. Uitgangspunt was de training Ontdek Mijn Pad! voor wijkteams (zie: ST-RAW Jaarboek 2018). Trainers kijken 'on the job' met een ervaren trainer mee, worden dan zelfstandig trainer, en leiden weer nieuwe trainers op. Al doende wordt er samen geleerd.

Nieuw is dat ervaringsdeskundige jongeren van Platform ExpEx (Experienced Experts) participeren in de training. Zij hebben eerst zelf een training gevolgd. Jeugdhulpverleners zijn bijzonder positief over de bijdrage van de ExpEx. Het helpt hen om zich beter te verplaatsen in het perspectief van jongeren. ExpEx merken dat deze ervaring hun zelfvertrouwen vergroot en helpt als opstapje naar betaald werk. Ook benoemen zij als meerwaarde dat zij het perspectief van professionals leren kennen.

De ExpEx waren zo enthousiast over Mijn Pad, dat het idee ontstond om andere ExpEx te trainen in Mijn Pad. Niet alleen voor hun rol in de trainingen, maar ook om Mijn Pad in te zetten voor hun eigen persoonlijke ontwikkeling als ExpEx, en om Mijn Pad in te zetten bij het maatjeswerk. Ook ontstond het idee dat zij Mijn Pad trainer kunnen worden voor nieuwe ExpEx.

Een docent Social Work heeft geparticipeerd in de train-de-trainer en verwerkt de methodiek Mijn Pad in het bachelor curriculum en in het minoronderwijs. Zij begeleidt een afstudeerstudent die samen met jongeren een film maakt over Mijn Pad ten behoeve van de trainingen. Daarnaast wordt Mijn Pad ingezet en geëvalueerd in de regielijn van de opleiding Verpleegkunde.

En zo ontstaan al doende verbindingen tussen werkveld, onderwijs en Expex, die door allen als waardevol worden ervaren, en waarop verder voortgebouwd kan worden.

ouders in actie

De werkzame elementen van Ouders in actie zijn onderzocht en besloten is de interventie uit te breiden naar nieuwe doelgroepen. Als eerste zetten we in op vaders: Vaders in Actie. Het grote netwerk van het CJG bleek bevorderend voor het onderzoek naar de behoefte van opvoedondersteuning bij vaders.

Op 11 april 2019 vond het symposium 'Een blik (op) vrijwilligers' plaats in Huis van de Wijk Post West in Spangen. Op deze plek zijn veel vrijwilligers en jeugdprofessionals actief. De deelnemers kwamen vanuit het onderwijs (studenten), de praktijk (jeugdprofessionals en vrijwilligers), maatschappelijke (welzijns-)organisaties en de gemeente Rotterdam.

Naast kennisoverdracht had het symposium vooral een interactief karakter. Hierdoor ontstond met name bewustwording over werken met vrijwilligers in organisaties. Het brengt specifieke vraagstukken met zich mee. "Ik word met steeds complexere problematiek geconfronteerd en steeds vaker spreken mensen mij aan als professional", gaf een van de vrijwilligers aan. "Ik merk dat ik hiermee niet uit de voeten kan." De vrijwilliger professionaliseert, maar heeft zijn grens.

Een goede wisselwerking tussen professionals en vrijwilligers is belangrijk. De aanwezigen vonden het uitwisselen van ervaringen over het werken met vrijwilligers heel waardevol. Ook gaven zij aan voor het Regionaal Leernetwerk Jeugd vooral mogelijkheden te zien in verbinden. Dit sluit precies aan bij onze doelstelling.

Om de wisselwerking tussen professionals en vrijwilligers te bevorderen, doet een student Social work onderzoek. Zij vraagt vrijwilligers van Ouders in Actie wat hun motivatie is om Ouder in Actie te worden, wat zij willen bereiken en waar hun behoefte aan ondersteuning ligt. Uit dit onderzoek zal een aanbeveling komen: hoe kunnen (toekomstige) professionals voorbereid worden in hun werk met vrijwilligers? Het draagt eraan bij werken met vrijwilligers voor iedereen haalbaar en plezierig te maken. En de meerwaarde van inzet van vrijwilligers voor de burger te vergroten.

conclusies en wensen voor toekomst

Het Regionaal Leernetwerk Jeugd beoogt duurzame kennisdeling tussen onderzoek, onderwijs en praktijk in het jeugddomein te faciliteren en te borgen. Dit doen we door samen met verschillende partijen en al doende van en met elkaar te leren. Het lukt om zo nieuwe samenwerkingen aan te gaan en kennis en ervaringen met elkaar te delen. Iedereen brengt zo zijn of haar eigen expertise in.

Het samen leren en samen innoveren ontstaat binnen kleine lokale netwerken, en voor iedere 'best practice' betrof dit andere samenwerkingspartners. Belangrijke succesfactoren zijn ook gelegen in 'serendipity', het ontdekken van iets wat je eigenlijk niet zocht. Dit ontstaat wanneer mensen die elkaars pad kruisen samen komen omdat zij eenzelfde belang hebben, en gelijkwaardig samenwerken vanuit eenzelfde gedeelde waarde aan een gemeenschappelijk doel. Dan ontstaan synergie en enthousiasme en is er ook een vruchtbare bodem voor nieuwe ideeën.

Onze toekomstwens is dat de ontwikkelingen die in gang gezet zijn, verder doorontwikkeld worden. Wij willen de samenwerkingen binnen de lokale netwerken voortzetten en uitbreiden, zodat meer jongeren, ouders, studenten,

docenten en professionals in aanraking komen met onze 'best practices' die bijdragen aan goede en relevante jeugdhulp.

Belangrijk is ook dat de lessen die we leren bij de samenwerking rondom de huidige drie 'best practices' worden gebruikt om samenwerking rondom andere 'best practices' te realiseren. Eén van de grootste uitdagingen voor (academische) kenniswerkplaatsen als ST-RAW is om ervoor te zorgen dat kennis uit wetenschap en kennis uit de praktijk samen komen en worden vertaald in concrete acties om de zorg voor jeugd te verbeteren. En vervolgens dat deze kennis landt in opleidingen en trainingen voor toekomstige en zittende professionals.

LEES VERDER

- <http://www.regionaalconsortium.nl/nl/blauwdruk>
- <http://www.hr.nl/mijnpad>
- <https://centrumvoorjeugdengezin.nl/oudersinactie/>

'Heb respect voor elkaar,
behandel een ander zoals
je zelf ook behandeld wil
worden. Ben open en sta
open.'

MARC WESSLING

HOOFD
STUK 9

A.L.I.B.I. EEN SCHOOLTRANSITIE- PROGRAMMA VOOR KINDEREN MET AUTISME- SPECTRUMPROBLEMEN

dr. Patricia Vuijk, lector, Hogeschool Rotterdam

dr. Kim Bul, research fellow, Coventry University (Verenigd Koninkrijk)

Juliette Hopman, senior onderzoeker, Hogeschool Rotterdam

In Nederland heeft één op de honderd kinderen Autismespectrumproblemen (ASP). ASP is een ontwikkelingsstoornis die wordt gekenmerkt door diepgaande, levenslange problemen met sociaal-emotionele wederkerigheid, sociale interactie en inflexibel vasthouden aan routines en patronen. Kinderen met ASP vinden het vaak erg spannend om naar de middelbare school te gaan; sommige kinderen zien daar vanaf Groep 6 al erg tegenop. Deze kinderen voelen zich met name onzeker over de vraag of ze op de middelbare school nieuwe vriendjes kunnen maken en of ze bij de ‘populaire’ groep kinderen zullen horen. Het komt regelmatig voor dat kinderen met ASP zich al lang voor de overstap naar de middelbare school zorgen maken of ze gepest zullen worden. Ouders van kinderen met

ASP maken zich vooral zorgen over de vraag of hun kind zich op de middelbare school kan handhaven en de ruimte krijgt om zich in alle rust te ontwikkelen. Dit blijken realistische zorgen. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat kinderen met ASP op de middelbare school vaker onderpresteren, vaker spijbelen, vaker last krijgen van faalangst en verminderde motivatie om te presteren, vaker worden gepest, minder vrienden hebben op school en vaker last krijgen van gedrags- en emotionele problemen. Het is daarom van groot belang om kinderen met ASP al in de bovenbouw van de basisschool goed voor te bereiden op de overstap naar de middelbare school en dit te doen op een manier die bij de interesses van deze kinderen aansluit.

Veel kinderen met ASP spelen graag games omdat deze een gestructureerde en voorspelbare omgeving bieden. We wilden met de ontwikkeling van ons schooltransitieprogramma graag aansluiten bij de belangstelling die kinderen met ASP voor games hebben. Serious Games bieden talrijke mogelijkheden om binnen een aantrekkelijke digitale spelomgeving spelenderwijs kennis en/of vaardigheden aan te leren en/of zelfs gedrag te veranderen. In een Serious Game kunnen kinderen in een digitale en veilige spelomgeving experimenteren, wennen en leren hoe om te gaan met moeilijke 'real life' situaties of problemen. Het doel is om op basis van gerichte feedback kinderen in staat te stellen om het nieuwe denken of gedrag in de dagelijkse praktijk toe te passen. Er bleek nog geen Serious Game beschikbaar te zijn om kinderen preventief te kunnen ondersteunen bij de overstap naar de middelbare school. Om deze reden zijn in 2014 de krachten van diverse disciplines gebundeld in het FLOW-consortium. Doel van dit consortium was om een Serious Game te ontwikkelen waarmee kinderen met ASP zich op de basisschool kunnen voorbereiden op de uitdagingen van de middelbare school.

A.L.I.B.I.: AFDELING LEGALE EN ILLEGALE BUITENAARDSE INTEGRATIE

Dankzij subsidies van onder meer SIA RAAK-Mkb, Citylab010 en Stichting Gereformeerd Burgerweeshuis kon het FLOW-consortium, bestaande uit onderwijsdeskundigen, vormgevers, game designers en programmeurs van YipYip, kinderen met ASP en hun ouders, en studenten en docenten van Hogeschool Rotterdam en onderzoekers wetenschappelijke kennis en onderwijskundige expertise bundelen ten behoeve van het ontwerpproces van A.L.I.B.I. Doel van A.L.I.B.I. is om het zelfmanagement van kinderen met ASP te bevorderen op twee belangrijke thema's: sociale relaties en flexibel inspelen op veranderingen. In A.L.I.B.I. krijgen kinderen de rol van geheim agent, die op middelbare scholen moeten infiltreren op zoek naar buitenaardse wezens (aliens) die zich hebben vermomd als medeleerlingen en docenten. De geheim agenten kunnen aanwijzingen verzamelen over de buitenaardse wezens door goede relaties met medeleerlingen en met docenten op te bouwen, door op tijd in alle lessen te verschijnen en door al het huiswerk goed en op tijd te maken (planning- en timemanagementvaardigheden).

De ontwikkeling van A.L.I.B.I. in zogenaamde sprints waarbij conceptontwikkeling op basis van behoeftepeilingen bij kinderen met ASP, alsook diverse technische en inhoudelijke adaptaties centraal stonden. Daarnaast werd er tijdens de sprints nagedacht over de vraag hoe mentoren en docenten transfer van de in de virtuele omgeving geleerde vaardigheden naar blijvende gedragsverandering in de klas tot stand zouden kunnen brengen. We maakten een start met de ontwikkeling van een digitaal platform waarmee docenten en mentoren in staat zullen worden gesteld om de keuzes die kinderen binnen het spel maken in te zien en hier samen met de kinderen op te reflecteren.

RESULTATEN EN MAATSCHAPPELIJKE IMPACT

De unieke cross-overs tussen inhoudelijke en creatieve experts en de doelgroep van A.L.I.B.I. hebben talrijke inzichten opgeleverd in hoe A.L.I.B.I. preventief tegemoet kan komen aan de schooltransitiebehoeften van kinderen met ASP. Mede dankzij intensieve samenwerking met verschillende opleidingen van Hogeschool Rotterdam (Communicatie, Multimedia en Informatietechnologie (CMI), Communicatie en Multimedia Design (CMD) en Sociaal Pedagogische Hulpverlening hebben we afgelopen vijf jaar een grote diversiteit aan spelconcepten en therapeutische technieken kunnen uitwerken. Binnen het MediaLab (verbonden aan de opleiding CMD) zijn twintig studenten met de doelgroep samengebracht om game concepten uit te werken en (papieren) prototypen voor de game te maken. Parallel heeft een student van CMD een game concept met bijbehorend ontwerpverslag ontwikkeld voor de doelgroep. Ten slotte hebben twintig studenten binnen het vak Service Design (verbonden aan de opleiding CMD) voortgeborduurd op deze kennis en ervaringen met diverse (papieren) prototypen als resultaat. Studenten hebben hun prototypen driemaal gepresenteerd aan een expert-panel waaraan schoolprofessionals en creatieve professionals deelnamen die feedback gaven op diverse aspecten van de prototypen. Op basis daarvan werden de prototypen bijgesteld. Ter voorbereiding op het ontwikkelproces hebben alle studenten werkbezoeken gebracht aan middelbare scholen en hebben zij kinderen met ASP geïnterviewd over hun ondersteuningsbehoeften en ervaringen. Al bovenstaande creatieve output heeft een plekje gekregen in A.L.I.B.I. YipYip heeft in 2017 een eerste prototype van

A.L.I.B.I. gelanceerd. Kenniscentrum Zorginnovatie van Hogeschool Rotterdam heeft dit prototype vervolgens in 2018 met behulp van een NWO KIEM subsidie op gebruiksvriendelijkheid bij achttien kinderen uit Groep 8 onderzocht. De eerste resultaten van gebruikersonderzoek zijn veelbelovend. Kinderen gaven aan dat ze A.L.I.B.I. spannend en uitdagend vinden, dat ze door het spelen van A.L.I.B.I. een goed beeld krijgen van de uitdagingen op 'de middelbare' school en dat het spelen van A.L.I.B.I. hen helpt om alvast met bepaalde situaties te oefenen.

LESSONS LEARNED

Op basis van de kennis en ervaringen die binnen het project zijn opgedaan, hebben we een analyse gemaakt van wat we door dit ontwerponderzoek hebben geleerd over de ontwikkeling van Serious Games voor het onderwijs. In de eerste plaats zijn we ons ervan bewust geworden dat intensieve cross-overs tussen game design deskundigen en schoolprofessionals, alsook een gedegen kennis van de wetenschappelijke literatuur gedurende alle ontwerpcycli, van belang zijn om de behoeften van kinderen met ASP goed te kunnen vertalen in game concepten en therapeutische technieken. In de tweede plaats hebben we ervaren dat het overbruggen van de kloof tussen wetenschap en praktijk met name wordt bereikt door wetenschappelijke kennis en praktijkervaringen met elkaar te verbinden en deze verbindingen te toetsen aan ervaringsdeskundigheid van schoolprofessionals, in dit geval docenten en ondersteuners Passend Onderwijs. In de derde plaats hebben we geleerd dat Serious Games niet als oplossing gezien moeten worden voor generieke vraagstukken, maar dat het belangrijk is om te werken vanuit de vraagstelling en behoeften van de doelgroep. In de vierde plaats hebben we geleerd dat toepassingen zoals A.L.I.B.I. adaptief en gepersonaliseerd moeten zijn, zodat er optimale aansluiting is bij de uitdagingen en behoeften van een gevarieerde doelgroep en er zo inclusief mogelijk gewerkt kan worden. In de vijfde plaats hebben we geleerd dat het gebruik van kwalitatieve methoden en voortdurende evaluatie tijdens de diverse fasen van de projectcyclus noodzakelijke voorwaarden zijn is voor een succesvolle implementatie van een serious game binnen het onderwijsdomein. Tot slot hebben we geleerd dat een businessmodel en tijdige 'bottom-up' betrokkenheid van ambassadeurs vanuit de praktijk nodig is om een succesvolle exploitatie en implementatie te garanderen.

VERVOLGSTAPPEN

YipYip, Hogeschool Rotterdam, de Vrije Universiteit Amsterdam en Schoolformaat hebben recentelijk samen een European Research Council subsidieaanvraag ingediend met als doel om A.L.I.B.I. door te ontwikkelen, te onderzoeken op effectiviteit en te vermarkten met een passend businessmodel. We hebben deze subsidie toegekend gekregen. Per 1 september gaan we samen met scholen en medewerkers van Schoolformaat aan de slag om nieuwe A.L.I.B.I.-modules te bouwen en om trainingen te schrijven voor scholen. Daarnaast gaan we scholen met deze subsidie trainen om A.L.I.B.I. goed te leren implementeren. Wanneer de ervaringen van scholen positief zijn, gaan we A.L.I.B.I. op grote schaal aan samenwerkingsverbanden aanbieden zodat zoveel mogelijk kinderen in groep 8 met de game kunnen gaan werken. We hopen dat we kinderen met A.L.I.B.I. goed kunnen ondersteunen bij de spannende overstap naar de middelbare school!

LEES VERDER

- Vuijk, P., Bul, K., & Kuiper, C. (2015a). Naar het voortgezet onderwijs met een serious game: Let's go. *Engagement met Autisme*, 42, 12-13.
- Vuijk, P., Bul, K., Brand, E. M., Greaves-Lord, K., Maras, A., & Kuiper, C. H. Z. (2015b). Let's play (serious gaming): Schooltransitiemanagement voor jeugdigen met een autismespectrumstoornis. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 24, 69-74.

A.L.I.B.I. EN TRANSITIE- ONDERSTEUNINGS- BEHOEFTE

Afdeling Legale en Illegale Buitenaardse Integratie, deze titel doet denken aan de film *Men in Black*, afgekort MIB en zo is ook de afkorting A.L.I.B.I. mooi gevonden. Een naam voor een game ter ondersteuning van leerlingen die de transitie van de basisschool naar het voortgezet onderwijs doorlopen, met name voor kinderen met autismespectrumkenmerken. Voor hen kan een nieuwe schoolomgeving net zo vreemd aanvoelen als een buitenaardse wereld. De game draait dit gevoel voor de speler om, je bent een undercover agent met een missie. Door je zo onopvallend mogelijk in de virtuele omgeving te gedragen als leerling, effectief te communiceren met docenten en medeleerlingen, het lesrooster te volgen en je huiswerk te noteren, ontdek je welke persoon in deze omgeving een ondergedoken alien is.

Kinderen die de overstap maken van het PO naar het VO doen een groot beroep op hun executieve functies om succesvol de overzichtelijke basisschoolomgeving achter zich te kunnen laten en zich te redden in de grootschaligheid van een middelbare school, daar waar zo veel meer prikkels zijn. De verandering komt intens binnen, je zult moeten prioriteren in wat je aandacht geeft, jezelf doelen stellen. Er zijn nieuwe geschreven en ongeschreven regels en gedragscodes, andere leraren en klasgenoten, er wordt veel zelfstandigheid en aanpassingsvermogen van je verwacht in een, soms op een doolhof gelijkende, schoolomgeving. De basisschool besteedt aandacht aan de komende overstap en ook het voortgezet onderwijs is zich bewust dat het deze bevreedende werking kan hebben en helpt nieuwe leerlingen in de eerste schoolweken door middel van mentorprogramma's. Leerlingen met autismespectrumkenmerken hebben hier niet altijd genoeg aan, waardoor het een belemmering vormt voor het leersucces in de brugklas. Zij hebben een langere periode en specifieke oefeningen nodig om zich voor te bereiden en aan te kunnen passen aan een

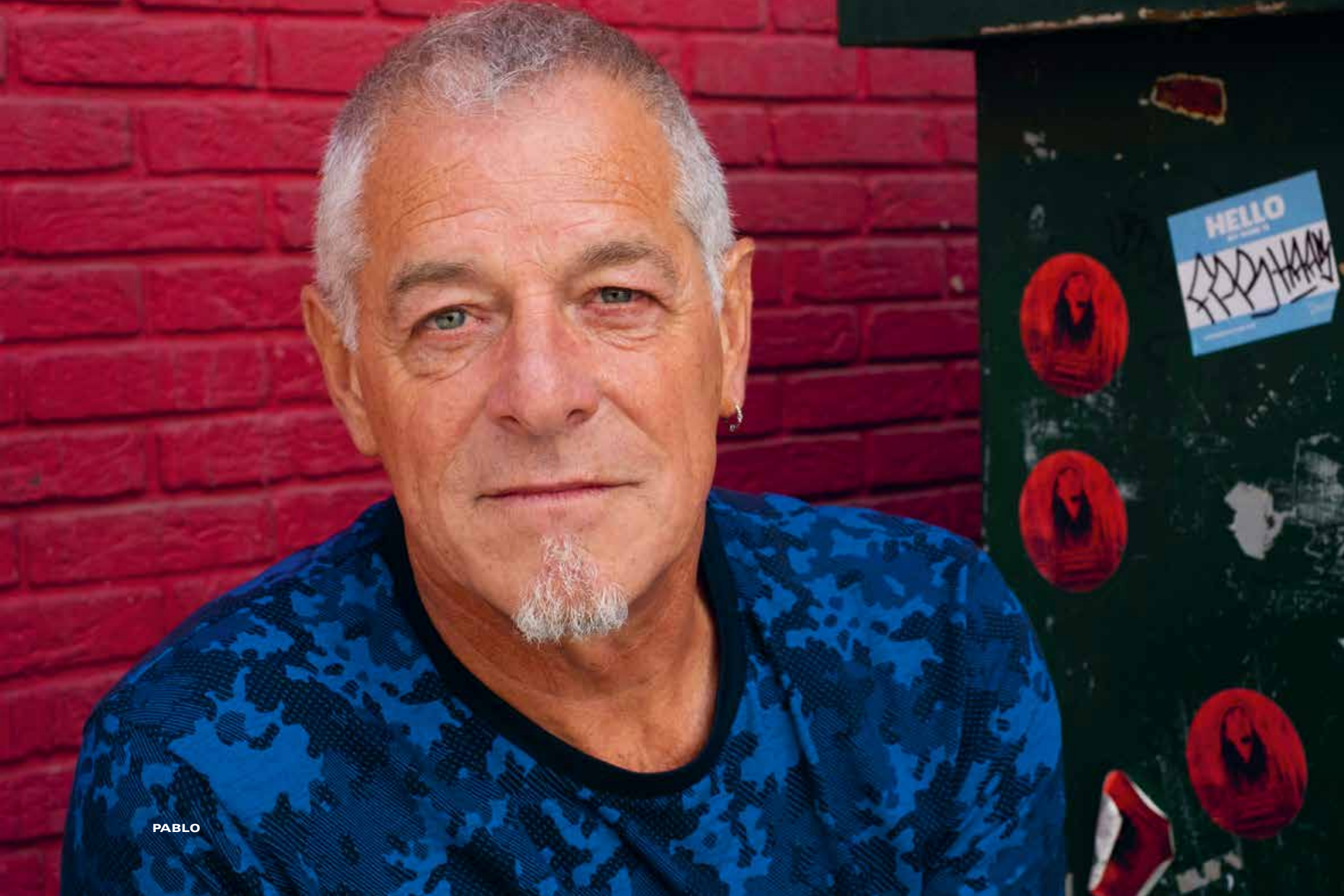
nieuwe omgeving. De Samenwerkingsverbanden PO en VO in de Drechtsteden wilden om die reden graag gezamenlijk participeren in deze studie, die voor de leerling op de basisschool start en effect heeft in de brugklas. Dat hierbij wordt aangesloten bij de game-interesse van de puber, en dat de informatie die het spel oplevert de school kan helpen de leerlingbegeleiding te optimaliseren, werden als belangrijke succesfactoren gezien.

De 18 leerlingen die het spel mochten spelen zijn overwegend positief en zien de meerwaarde van het spel, zijn in staat om de link met de echte schoolervaring te leggen. Ze hebben het spel veel gespeeld, leerden om de lokalen te vinden, gebruikten de plattegrond in het spel en deden dit dan ook makkelijker in de realiteit. Door het praten met andere kinderen in het spel wordt de drempel om dit te doen in de werkelijkheid lager, al werd wel ervaren dat echte kinderen ook boos konden worden, dit was in het spel niet zo. Het doel om de alien te ontmaskeren hielp te volharden bij de lastiger spelopgaven. Het plannen van huiswerk werd als functie nog gemist. In de begeleidingsgesprekken met de leerlingen en mentoren kwamen ook andere kindkenmerken in beeld. Er werd zelfs gevraagd dit voor de hele groep in te zetten vanwege het verdiepend zicht op ondersteuningsbehoeften. Met een speciaal voor A.L.I.B.I. ontwikkelde Toolkit kregen mentoren handvatten voor de verdere leerlingbegeleiding.

Als aanbeveling voor doorontwikkeling willen wij meegeven dat het meenemen van de verbeterpunten uit de reflectie van de leerlingen kan leiden tot een hogere effectiviteit. Ook de begeleiding van de scholen voor, tijdens en nadien het traject vraagt aandacht, iets wat nu op kleinere schaal dan gepland uitgevoerd kon worden.

Carla Hebels, sectordirecteur, SWV Drechtsteden

'Als nieuweling zie ik dat SPAN met open armen wordt ontvangen bij het WT. SPAN lijkt een verlengstuk te zijn van het WT. Ik ben van mening dat streng zijn met je cliënt een teken is van liefde voor je vak.'

PABLO

HOOFD STUK 10

DE KRACHT VAN OUDERS IN ACTIE

WERKGROEP DE KRACHT VAN PREVENTIE

Marjon Schagen, Toine Wentink, Christa Kuijper, Amy van Grieken, Jantine van Rijckevorsel-Scheele, Marijke van Dongen, Hanneke Torij, Anja van den Berg-Bakker en Carolien Holst

Preventieve opvoedondersteuning op buurtniveau en de inzet van formele en informele netwerken kunnen de druk op het jeugdzorgstelsel verminderen door de preventieve werking en het bevorderen van de eigen kracht. De werkgroep De Kracht van Preventie richt zich daarom op de kracht van informele opvoedondersteuning en bestudeert de werking en effectiviteit van de interventie Ouders in Actie, die door CJG Rijnmond aangeboden wordt.

Elke ouder vraagt zich wel eens af 'Doe ik het wel goed? Zijn problemen die ik tegenkom in de opvoeding normaal? Hoe zouden andere ouders daarmee omgaan?' Het is dan prettig om bij familie, vrienden of burens om advies te kunnen vragen. Wereldwijd bestaan diverse hulpgroepen waar ouders terecht kunnen voor ondersteuning en advies. Ze worden geleid door professionals of een (getrainde) vrijwilliger. Ouders in Actie is een van deze initiatieven, uitgevoerd in verschillende Rotterdamse wijken en voor diverse culturele groepen.

SUCCESVOL PROGRAMMA

Door de interventie Ouders in Actie te onderzoeken, krijgen we inzicht in de effecten, werkzame elementen en benodigde condities voor secundaire preventie op buurtniveau. Hierdoor kan de preventieve methodiek verder ontwikkeld worden. Daarnaast leveren de onderzoeken informatie voor bruikbare kennisproducten voor zittende en toekomstige professionals in het preventieve veld.

Met Ouders in Actie hebben we een succesvol programma op buurtniveau in handen, gericht op preventieve opvoedondersteuning voor ouders van kinderen tussen 2 en 18 jaar. Getrainde vrijwilligers, geworven op lokale plaatsen zoals ouderkamers, huizen van de wijk of moskeeën, vormen begeleidingsgroepen vanuit hun eigen netwerk. Zo komen we ook in contact met de moeilijk bereikbare groepen, zoals Eritrese of Somalische ouders. De verbinding tussen het informele en formele netwerk is hierbij belangrijk; door elkaar te vinden en naar elkaar te verwijzen, kan vroegtijdig de juiste ondersteuning worden geboden. Informeel waar het kan, professioneel waar het nodig is. Het draagt bovendien bij aan het versterken van de wijk.

WERKZAME ELEMENTEN

De vrijwilligers organiseren en leiden themagerichte groepsbijeenkomsten, met hulp van passende werkvormen. Het gaat bijvoorbeeld over opvoeden en culturen, opvoeden en geld, of sociale media. Onderzoek naar de werkzame elementen van Ouders in Actie toont aan dat de interventie onder meer zo krachtig is door de laagdrempeligheid. De bijeenkomsten zijn in de wijk en soms in de eigen taal. “Vaak gaat opvoeden over emoties of ingewikkelde onderwerpen”, vertelt Ouders in Actie-projectleider Marjon Schagen. “Dit bespreken gaat gemakkelijker wanneer ouders hun moedertaal kunnen spreken.” Dat er wordt gewerkt met getrainde vrijwilligers draagt eveneens bij aan het effect.

Tijdens de groepsbijeenkomsten leren ouders elkaar kennen, waardoor hun sociale netwerk verbreedt. Ze delen ervaringen, leren van elkaar en ontdekken dat zij niet de enige zijn met vragen. Daardoor groeit het zelfvertrouwen. Na een paar bijeenkomsten begint praten over opvoeden vanzelfsprekender te worden en durven ouders meer te vragen. Ook over lastige onderwerpen zoals angsten, schulden of seksualiteit. Het zorgt ervoor dat alledaagse opvoedvragen

worden genormaliseerd en niet uitmonden in problemen. Zo kunnen spanningen binnen gezinnen worden verminderd en kan inzet van professionele hulp worden voorkomen of effectiever worden ingezet.

ANDERE DOELGROEPEN

We werken aan de doorontwikkeling van Ouders in Actie naar andere doelgroepen, zoals vaders en vluchtelingengezinnen. Een eerste bijeenkomst voor Syrische vluchtelingengezinnen is al geweest. “Deze groep heeft veel vragen”, vertelt Marjon. “We merken dat deze ouders niet uit zichzelf bij het Centrum voor Jeugd en Gezin of andere partners komen. Overleven is hun prioriteit, na een vlucht, wonen in een AZC en daarna een leven als statushouder.” Tijdens deze nieuwe groepsbijeenkomsten gaat het voornamelijk over basisvragen als: hoe werkt het in Nederland als je een baby krijgt, welke vaccinaties krijgen kinderen of wat is het alarm dat elke eerste maandag van de maand afgaat? De Ouder in Actie die deze groep begeleidt maakt het mogelijk om over deze onderwerpen te spreken en heeft, net als alle andere Ouders in Actie, een brugfunctie naar (professionele) organisaties.

Tot slot is, met focusgroepen en interviews, onderzocht welke behoefte vaders hebben op het gebied van opvoedondersteuning. Door het goede netwerk van de werkgroep bereikten we vaders van verschillende leeftijden, met diverse achtergronden en uit verschillende werelddelen. Op basis van de onderzoeksresultaten wordt een nieuw initiatief ontwikkeld: Vaders in Actie. Het trainingsmateriaal wordt aangepast voor deze nieuwe doelgroep. Een getrainde mannelijke Ouder in Actie, die in het sociaal domein heeft gewerkt en tolk is, werft vrijwilligers. Ook zal hij samen met een van de projectleiders de toekomstige Vaders in Actie trainen. Marjon: “In gesprek gaan over opvoeden is belangrijk en er is behoefte aan meer. Zo zei een van de vaders tijdens een vaderbijeenkomst: Opvoeden is ook van vaders. Wij doen het niet minder of beter dan de moeders, maar anders.”

ONDERZOEK

Om zicht te krijgen op effecten en werkzame elementen van Ouders in Actie is eerst literatuuronderzoek verricht om te zien wat elders op basis van onderzoek is

bevonden over dit type ‘non-professionele’ interventies. Vervolgens is kwalitatief empirisch onderzoek verricht bij Ouders in Actie om de ervaringen van deelnemers, vrijwilligers en betrokken professionals te inventariseren.

Het literatuuronderzoek richtte zich op internationale evaluaties van interventies vergelijkbaar met Ouders in Actie, waarbij ouders bijeen worden gebracht onder leiding van een vrijwilliger of ervaringsdeskundige en over opvoedvraagstukken praten. De evaluaties betroffen acht verschillende interventies. Deze acht interventies verschilden trouwens behoorlijk in onder andere doelgroep, thematiek, duur van de interventie en opleiding van de vrijwilligers.

Een heel duidelijk patroon van gemeten effecten komt niet uit de evaluaties – mede door verschillende uitkomstmaten en methoden. Soms worden effecten wel, dan weer niet gemeten – en verschillende keren is het effect wel significant, maar de effectgrootte beperkt.

Uit het literatuuronderzoek komen wel aanwijzingen voor de volgende mogelijke effecten van interventies zoals Ouders in Actie. Dit type interventies draagt mogelijk bij aan de kennis over de ontwikkeling van kinderen en aan opvoedvaardigheden. Ook zou het zelfvertrouwen en de veerkracht van de ouders versterkt worden. Er is geen invloed gevonden op ervaren stress. Wel dragen dergelijke interventies bij aan (ervaren) sociale steun tijdens en kort na de interventie – op de lange termijn evenwel niet. In een gecontroleerde studie bleek dat de interventie leidde tot minder probleemgedrag bij kinderen, een lagere intensiteit van problemen en minder zorgen bij ouders.

De kwalitatieve empirische onderzoeken van Ouders in Actie richtten zich op de ervaringen van deelnemende ouders en op de rol van vrijwilligers in de interventie. Door observatie en interviews met diverse betrokkenen zijn data verzameld.

De door de deelnemende ouders ervaren effecten van Ouders in Actie sluiten nauw aan bij de mogelijke effecten die uit het literatuuronderzoek kwamen. Ouders rapporteren ontwikkeling van hun opvoedvaardigheden, onder meer tot uiting komend in meer praten en een meer ontspannen opvoeding. Over de ontwikkeling van het sociaal kapitaal wordt uitgebreid gerapporteerd. Soms ontwikkelen zich netwerken die ook buiten de interventie actief zijn. In ieder geval wordt sociale

steun ervaren, vooral in de vorm van emotionele steun en informatie-uitwisseling. De ‘appraisal support’ in de groepen helpt de ouders om meer zelfvertrouwen te krijgen en zich minder onzeker te voelen. Ouders vertellen dat ze beter weten wat ze moeten doen in moeilijke situaties – of daar minder tegen op te zien. Op deze wijze draagt Ouders in Actie bij aan de normalisering van opvoeding.

Eén van de ‘werkzame elementen’ van Ouders in Actie is de inzet van vrijwilligers als begeleiders van de oudergroepen. Uit het onderzoek blijkt dat de meerwaarde van de vrijwilligers onder meer gezien wordt als drempelverlagend, omdat een deel van de ouders mogelijk gemakkelijker met hen over opvoedvragen praat dan met professionals. Het belang van de inzet van vrijwilligers is wat dat betreft onomstreden. De vrijwilligers fungeren als een ‘verlengde arm’ van de professionele ondersteuning.

De lokale ondersteuning van de vrijwilligers door professionals varieert wel flink. De welzijnswerkers die dit moeten doen, hebben daar heel verschillende opvattingen over. Het lijkt erop dat de vrijwilligers, en daarmee de oudergroepen, op lange termijn wat beter functioneren als er meer professionele ondersteuning wordt geboden. De behoefte van de vrijwilligers gaat daarbij ook uit naar organisatorische ondersteuning, zoals: werving van deelnemers, het regelen van faciliteiten en plannen van bijeenkomsten.

De onderzoeker beveelt daarom aan om de verbinding tussen professionals en vrijwilligers wat te verstevigen: ten behoeve van de continuïteit van de organisatie, maar ook bijvoorbeeld voor de signalering van jeugdproblematiek richting professionals. Ouders in Actie zou daarvoor wat meer gebonden kunnen worden aan het lokale welzijnswerk in Huizen van de Wijk, of bijvoorbeeld een plek kunnen krijgen binnen scholen of kinderdagverblijven. Uiteraard is het van belang om te bewaken dat daarmee geen drempels voor ouders worden opgeworpen.

LEES VERDER

- Horrevorts, E. en J. van Rijckevorsel-Scheele (2016), Ouders in Actie. Een literatuurstudie naar het effect van non-professionele hulpgroepen voor ouders met opvoedvragen. Rotterdam: Erasmus Medisch Centrum, Hogeschool Rotterdam.

- Verdegaa, R. (2018), Ouders in Actie. An investigation of experiences of parents with a peer group intervention. Rotterdam: gemeente Rotterdam afdeling Onderzoek en Business Intelligence (masterthesis Vrije Universiteit).
- Thielman, L. (2018), The role and position of volunteers in Ouders in Actie. An early pedagogic intervention. Rotterdam: gemeente Rotterdam afdeling Onderzoek en Business Intelligence (masterthesis Vrije Universiteit).

KOESTEREN EN VERDER BRENGEN

Voor elke baan moet je tegenwoordig een diploma hebben, alleen voor ouderschap niet. Terwijl het ouderschap misschien wel de meest intensieve 'baan' is, zeven dagen per week, 24 uur per dag. Een 'baan' die een grote verantwoordelijkheid met zich meebrengt, die hoge eisen stelt aan je flexibiliteit, creativiteit en geduld. Een 'baan' met honderden stuurlui aan wal, die allemaal wel weten hoe jij het het beste aan kan pakken. Een 'baan' waarvan iedereen verwacht dat je hem met veel overgave, liefde en warmte volbrengt, dag in dag uit. Overuren horen er gewoon bij. En waar we er voor het gemak van uitgaan dat elke ouder perfect weet aan te sluiten op de verschillende ontwikkelfases van hun kind.

Dat is dus vaak niet zo. Ouders hebben vragen, ouders zijn onzeker en ouders weten lang niet altijd wat zij kunnen doen voor en met hun kind om het verder te helpen in zijn of haar ontwikkeling. Intuïtief kom je al een heel eind, een beetje hulp zo nu en dan kan van onschatbare waarde zijn. Voor de ouders zelf en zeker ook voor de ontwikkelkansen voor het kind.

Vragen stellen en je kwetsbaar opstellen als ouder blijft een uitdaging. Een interventieprogramma als Ouders in Actie is laagdrempelig en verbindend. Altijd in je buurt, zowel letterlijk (om de hoek) als figuurlijk (iemand uit je eigen kring). Verbindend, omdat je tijdens de bijeenkomsten contacten legt met andere ouders en omdat de daartoe toegeruste vrijwilliger in staat is om jou zo nodig de juiste weg te wijzen in de wirwar van mogelijkheden die er zijn voor ouder en kind.

Bij het onderzoeken naar werkzame elementen van Ouders in Actie komt duidelijk naar voren dat de inzet van vrijwilligers onomstreden is: het werkt drempelverlagend. Als dit gegeven zo klip en klaar is, dan stel ik voor dat we als professionals rondom het gezin dit

interventieprogramma omarmen en koesteren om het verder te brengen. Zodat we met elkaar toewerken om het effect van de interventie ook op de langere termijn te laten beklijven. Oftewel: professionele ondersteuning van de vrijwilligers, zowel inhoudelijk als organisatorisch.

Tegelijkertijd plaats ik hier ook een kanttekening. Het is mijn overtuiging dat wij als samenleving verantwoordelijk zijn voor het kansrijk opgroeien van onze jeugd. Daar moeten we in willen en durven investeren. De aangetoonde ervaren laagdrempeligheid van vrijwilligers is heel belangrijk, de beschikbaarheid en continuïteit van dergelijke programma's is dat net zo. De ideale mix tussen de (betaalde) professional en de (onbetaalde) vrijwilliger is een complex vraagstuk, waar niet één twee drie een formule op te leggen is. De een kan niet zonder de ander. De uitdaging ligt dan ook in het combineren en versterken van deze twee.

De aandacht voor vaders spreekt mij aan, alhoewel het eigenlijk niet nodig zou moeten zijn. Nog veel te vaak bedoelen we onbewust 'moeders' als we het hebben we het over het ondersteunen van 'ouders'. Hoe ouderwets... Het zou toch mooi zijn als deze specifieke aandacht straks niet meer nodig is, vanzelfsprekend zijn vaders ook opvoeders!

En in reactie op de suggestie om het programma te verbinden met Rotterdamse (peuter)scholen en kinderdagverblijven: Meteen doen, de deur staat wat mij betreft open!

Vigdis van der Giesen, voorzitter Raad van Bestuur HefGroep
(Stichting Peuter&Co, stichting JOZ, stichting SMWR)

‘Ik wil niet vastzitten in
mijn verleden, maar
vechten voor het heden.’

ROSALIA SHEOCHARAN

HOOFD STUK 11

TEAMWERK IN DE WIJK

Alissa van Zijl MSc, PhD kandidaat, Erasmus Universiteit, afdeling Bestuurskunde en Sociologie

Prof dr. Bram Steijn, hoogleraar HRM in de publieke sector, Erasmus Universiteit, afdeling Bestuurskunde en Sociologie

“Two heads are better than one.”

(Engels spreekwoord)

Sinds 2015 heeft de gemeente Rotterdam alle zorg, werk en jeugdhulp lokaal georganiseerd in de wijk. Professionals met verschillende expertises werken sindsdien samen in één wijkteam. Gezamenlijk zijn de professionals verantwoordelijk voor alle curatieve en preventieve zorg, het maatschappelijk werk en de vrijwillige sociale steun voor inwoners van een specifieke wijk (SCP, 2015). Kenmerkend voor een wijkteam is de interprofessionele samenstelling (i.e. verschillende expertises) en de hoge mate van

team autonomie (i.e. gezamenlijke verantwoordelijkheid). In de beleidstheorie die ten grondslag ligt aan de decentralisatie wordt voorondersteld dat deze kenmerken een positief effect hebben op de samenwerking in wijkteams. Deze samenwerking bestaat in het bijzonder uit informatie elaboratie (i.e. uitwisseling en integratie van informatie) en team cohesie (i.e. onderlinge verbondenheid om een gezamenlijk doel te bereiken). Uit de organisatiepsychologie en literatuur over teams weten we echter dat beide teamprocessen niet vanzelf ontstaan. In ons onderzoek zijn we daarom nagegaan of de kenmerken van de wijkteams de samenwerking tussen de professionals inderdaad stimuleert.

HET ONDERZOEK “TEAMWERK IN DE WIJK”

Om dit te onderzoeken is gebruik gemaakt van vragenlijsten die zijn gebaseerd op gevalideerde meetinstrumenten. Deze vragenlijsten zijn verspreid onder de professionals en leidinggevendenden die werkzaam zijn in de wijkteams binnen de G4 gemeenten. Dit onderzoek is gedurende een periode van drie jaar jaarlijks herhaald. Teams zijn alleen meegenomen in het onderzoek wanneer tenminste 30% van de professionals in het team de vragenlijst heeft ingevuld. Deze onderzoeksopzet heeft ertoe geleid dat er jaarlijks data is verzameld van gemiddeld 120 teams, waarbij ongeveer 70 teams twee opeenvolgende jaren hebben deelgenomen.

De bevindingen zijn allereerst in een jaarlijkse rapportage gedeeld met de teams en de gemeenten. Vervolgens zijn alle bevindingen geanalyseerd voor wetenschappelijke publicaties. De belangrijkste inzichten die daarbij zijn opgedaan zullen hieronder worden beschreven.

SYNERGIE VAN KENNIS

Om met het wijkteam integrale zorg te kunnen leveren is het van belang dat informatie en perspectieven door professionals worden uitgewisseld, vervolgens individueel wordt verwerkt en daarna teruggekoppeld naar het team, om uiteindelijk gezamenlijk de implicaties te bediscussiëren en integreren. Dit proces van informatie-uitwisseling en verwerking wordt ook wel informatie elaboratie genoemd. Een belangrijk effect van informatie elaboratie zit in de verbeterde besluitvormingskwaliteit en team effectiviteit. Dit maakt dat informatie elaboratie een belangrijke voorspeller is voor de prestaties van het wijkteam.

Zoals in het decentralisatiebeleid voorondersteld, wordt in dit onderzoek gevonden dat informatie elaboratie veel voorkomt in de wijkteams waar professionals gezamenlijk de verantwoordelijkheid en besluitvorming delen. Wanneer het wijkteam namelijk een hoge mate van autonomie ervaart wordt het voor de professionals ook praktisch relevant om informatie te delen en integreren. De mate van team autonomie heeft dan ook een positieve invloed op de informatie elaboratie in het wijkteam.

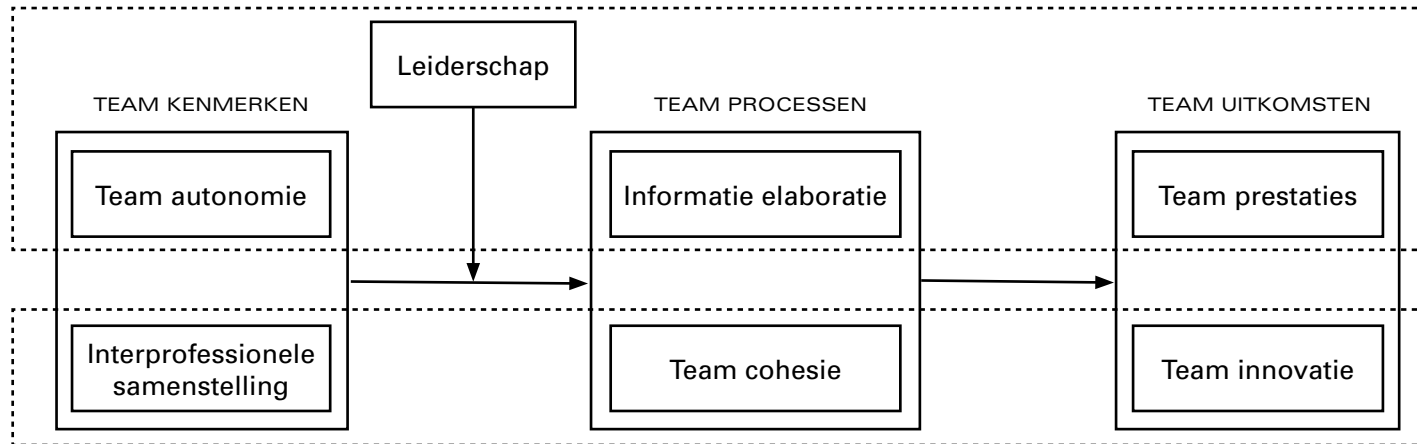
Echter blijkt ook uit ons onderzoek dat niet alle wijkteams erin slagen om de informatie en perspectieven daadwerkelijk te delen en te integreren.

De verschillende disciplinaire achtergrond van de betrokken professionals maken de onderlinge communicatie complex en vatbaar voor miscommunicaties. Daarnaast blijkt het voor de professionals in een interdisciplinair team minder overzichtelijk bij wie ze welke kennis kunnen vinden. Hoewel de wijkteams dus inderdaad de potentie hebben om informatie-uitwisseling tussen professionals te verbeteren, en het autonoom werken het wijkteam motiveert om dit potentieel te benutten, kan de interprofessionele samenstelling van het wijkteam de uitwisseling tegelijkertijd ook belemmeren. Ons onderzoek toont daarbij aan dat naar mate er méér professionals met een verschillende achtergrond in het team werken, er minder informatie-uitwisseling plaats vindt, en het wijkteam daardoor uiteindelijk minder goed presteert.

Deze keerzijde van de interprofessionele samenstelling van een wijkteam kan worden tegengegaan door gepast leiderschap. Gepast leiderschap is in deze context vooral richtinggevend en ondersteunend leiderschap. Zowel de nadruk op een gedeelde visie als individuele aandacht, helpt het wijkteam hun interprofessionele communicatie te verbeteren. De gedeelde visie in het richtinggevend leiderschap verlegt daarbij de focus waardoor de verschillen in professies minder prominent worden. De individuele aandacht in het ondersteunend leiderschap helpt tegelijkertijd de professionals om zich verder te ontwikkelen in hun interprofessionele communicatie.

WEDERZIJDIG VERTROUWEN

De integrale werkmethode van wijkteams wordt gekenmerkt door het “één gezin, één plan” beleid. Deze werkbenadering vooronderstelt dat de verschillende professionals in de wijkteams gezamenlijk één plan opstellen voor het gehele gezin. Hiervoor is het noodzakelijk dat de teamleden elkaar ondersteunen zodat het gezamenlijke doel behaald kan worden. Deze samenhangigheid en aandacht voor de onderlinge sociale relaties wordt ook wel team cohesie genoemd. Een hoge mate van team cohesie is een belangrijke randvoorwaarde voor het ontwikkelen van

FIGUUR 1 GEEFT EEN OVERZICHT VAN DE TEAM KENMERKEN, PROCESSEN EN UITKOMSTEN IN DE WIJKTEAMS ZOALS ONDERZOCHT IN ONS ONDERZOEK.

nieuwe ideeën, procedures of diensten. Het gevoel van veiligheid zorgt ervoor dat teamleden informatie durven te delen dat afwijkt van de heersende norm. Ook is het waarschijnlijker dat teamleden durven te experimenteren wanneer teamleden zich ondersteund voelen door het team.

De team cohesie wordt in wijkteams gestimuleerd doordat autonomie professionals verleidt om gezamenlijk de verantwoordelijkheid te delen. Wanneer de professionals de besluitvorming en verantwoordelijkheid daadwerkelijk delen leidt dit tot onderling vertrouwen en neemt ook de aandacht voor de onderlinge sociale relaties toe.

Ons onderzoek laat echter een ander beeld zien wanneer er naar de interprofessionele samenstelling van het wijkteam wordt gekeken. De professionals in het wijkteam identificeren zich onbewust meer met teamleden die dezelfde professionele functie hebben. Dit betekent dat wanneer er meer verschillende functies zijn, de professionals zich met een relatief steeds kleinere groep teamleden verbonden voelen. Op een gegeven moment houdt dat echter op en leidt een extra professionele functie niet meer tot verdere sub-groepvorming: in plaats daarvan wordt de team identiteit belangrijker.

Dit betekent dat de relatie tussen het aantal verschillende professionals en de mate van samenhang in het team “U-vormig” is. Met andere woorden, zowel wijkteams met weinig als met veel verschillende professionals ontwikkelen de hoogste mate van team cohesie. Wanneer er weinig verschillende professionals in het wijkteam werken betekent dit in de praktijk vaak dat de professionele functie niet meer gelijk staat aan de professionele identiteit (i.e. maatschappelijk werker, GZ psycholoog, MEE), maar dat in plaats daarvan het overgrote deel van de professionals “generalist” is geworden of de professionals zijn samengevoegd per domein (i.e. jeugd, volwassenen).

LEIDERSCHAP

Op het eerste gezicht lijkt er sprake te zijn van een paradox wanneer het gaat over leiderschap van de wijkteams waarvan wordt voorondersteld dat professionals autonoom zijn. Ons onderzoek toont echter aan dat leiderschap in wijkteams juist nodig is om te voorkomen dat de informatie-uitwisseling en integratie beperkt blijft tussen professionals met dezelfde functie, maar ook plaatsvindt tussen professionals met verschillende functies. Het onderzoek laat zien dat met name

richtinggevend en ondersteunend leiderschap voorkomen dat de verschillende professionele functies de samenwerking in het wijkteam verstoren.

Leiderschap kan daarnaast, in tegenstelling tot wat doorgaans wordt gedacht, de team autonomie verbeteren. Zo kan leiderschap het wijkteam ondersteunen en begeleiden in de gedeelde besluitvorming en verantwoordelijkheid. Immers: leiderschap is juist nodig indien men wil bevorderen dat professionals in een team zelfstandig beslissingen nemen. Het leiderschap van een wijkteam is dus van groot belang, en gepast leiderschap zal bestaan uit een combinatie van verschillende leiderschapstijlen. Om ervoor te zorgen dat een teamleider deze taak kan volbrengen, is het nodig dat ook de teamleiders steun en autonomie ontvangen. Voorbeelden hiervan zijn trainingen, begeleiding en meer vrijheid om zelf het wijkteam te kunnen samenstellen.

DE TOEKOMST VAN HET WIJKTEAM

Op de vraag of de wijkteams daadwerkelijk de samenwerking tussen de professionals stimuleert, zoals wordt voorondersteld in de beleidstheorie achter de decentralisatie, kan na drie jaar onderzoek een eerste antwoord worden gegeven. Allereerst kan worden geconcludeerd dat het gezamenlijk delen van de verantwoordelijkheid en de besluitvorming de samenwerking ten goede komt. Daarnaast is geconstateerd dat het interprofessionele karakter van de wijkteams een meer complexe rol speelt in de wijkteams. Er is een risico dat de verschillende professionele functies de samenwerking verhinderen. Het huidige wijkteam heeft volgens ons onderzoek “teamwerk in de wijk” perspectief om de doelen van de decentralisatie te behalen, maar alleen onder de nodige randvoorwaarden en nuances. Het onderzoek bevestigt daarmee de conclusie die Payne, een bekende onderzoeker op het sociaal domein, al bijna 20 jaar geleden trok dat “multiprofessional work is not an easy answer to the problems of coordination and collaboration which assail health and social care services”.

Terugkomend op ons “leitmotiv” aan het begin van dit artikel. Twee mensen kunnen meer dan een, maar alleen onder de juiste condities!

LEES VERDER

- Steijn, A.J., van der Voet, J. & Huizenga, S. (2017). Teamkenmerken en gepercipieerde prestaties van wijkteams. Faculteit der sociale wetenschappen, Erasmus universiteit, Rotterdam

VAN PROBEREN KUN JE LEREN

Tijdens het lezen van het artikel had ik twee associaties. De eerste associatie was die van het Droste-effect. De tweede associatie was de uitspraak van mijn zoon van 6 die in mijn hoofd echode: 'mama, van proberen kan je leren!'

Droste-effect

In het artikel wordt helder en waardevol inzicht gegeven in hoe je enerzijds informatie elaboratie en anderzijds team cohesie kan bewerkstelligen zodat een positief effect optreedt voor de teamprestatie. Om dit te bewerkstelligen, zo wordt gesteld, is leiderschap nodig. 'Leiderschap dat richtinggevend en ondersteunend is; dat zowel de nadruk legt op de gedeelde visie als ook zorgdraagt voor individuele aandacht.' Hoewel bij leiderschap de link wordt gelegd met de teamleider, zie ik het als een droste-effect. Want in feite doet een hulpverlener van het wijkteam bij een Rotterdammer niets anders. Een wijkteammedewerker helpt een Rotterdammer doelen te stellen en individuele aandacht te geven aan het individu. En om een teamleider zijn of haar werk goed te laten doen zijn dezelfde ingrediënten nodig als een medewerker nodig heeft: duidelijkheid, steun en autonomie. En dit effect kun je doortrekken naar alle lagen in een organisatie. Transformatie vraagt misschien wel binnen alle lagen dat we meer onderzoekend en nieuwsgierig naar 'de mens' (Rotterdammer, medewerker, manager, etc.) kijken, zodat we de afstand tussen deze lagen verkleinen en meer aansluiting op en bij elkaar vinden. Voor mij vraagt leiderschap in de context van de wijkteams om leiderschap in verbinding, zodat we hand in hand werken aan de bedoeling van de wijkteams.

Van proberen kun je leren

Maar wat betekent dat concreet 'meer onderzoekend en nieuwsgierig naar de mens kijken?' En hoe bewerkstellig je dan een duurzame verandering bij de Rotterdammer en in de organisatie? Tja en ook hier is de parallel snel gemaakt tussen een hulpverleningstraject van een Rotterdammer en de transformatie. Voor beide geldt dat de weg naar het einddoel er één is van proberen en leren. Leren is wat mij betreft de tweede aanvulling op het leiderschap van de

Rotterdamse wijkteams, dat ik zou willen toevoegen. We moeten durven te leren. Leren is ten eerste een kwestie van je eigen patronen onderzoeken en verstoren. Leren is ook de kunst van een ander afkijken. En leren gaat over (zelf)vertrouwen hebben en houden dat leren tot iets leidt. Leren begint altijd bij jezelf, maar kan zeker binnen teams aanstekelijk werken. En in het licht van de transformatie hoop ik dat de les die mijn zoon kreeg op school en ik weer van mijn zoon ook binnen de Rotterdamse wijkteams zich als een droste-effect blijft verspreiden!

Drs Liese Vonk, rayonmanager Noord Buiten, Gemeente Rotterdam

‘Waarom moeilijk doen,
als het samen kan. Tijdelijk
opschalen, samen aan de
slag en zodra het kan ook
weer terug naar de wijk.
Doen wat nodig is op dat
moment. Dat is wat SPAN
wil en doet.’

SABINE

COLOFON

ST-RAW is één van de Academische Werkplaatsen Jeugd (ZonMw projectnummer 737200006) en wordt mede mogelijk gemaakt door:

CONCEPT EN REDACTIE

dr ir Wilma Jansen en Theo Venhovens

w.Jansen@Rotterdam.nl

tjpm.Venhovens@Rotterdam.nl

FOTOGRAFIE

Joop Reijngoud

We danken de hulpverleners en ervaringsdeskundigen die bereid waren zich te laten portretteren voor dit boek.

GRAFISCH ONTWERP

Studio Minke Themans

DRUKWERK

Tripiti

Oplage 200

